

בחורש השלישי

אחד, א"ל הקב"ה (קפט) לא מפני שאתה שומע קולות הרבה, אלא היו יודעים שאני הוא, אנכי ה' אלהיך, בעולם הזה נגאלו ישראל ממצרים ונשתעבדו בבבל ומבבל למדי, וממדי ליון, ומיון לארם, ומארם הקב"ה גואלן, ואינון משתעבדין עוד, שנאמר ישראל נושע בה' תשועת עולמים לא תבושו ודא תכלמו עד עולם עד (ישעיה מ"ה י"ז):

חסלת פסקא בחורש השלישי.

הערות ותקונים.

נתקומא פ' שנות פ' ויאמר ה', מונח כמו שהוא לפנינו. (קפט) לא מפני שאתה שומע קולות הרבה, צילקוט יתרו רמז רפ"ן נוסף בנדו "ש אלהות הרבה" והוא נכון מאד להצנח הענין, וכ"ה צמ"ר פכ"ט, אמר הקב"ה לישראל לא שזמנחם קולות הרבה תהיו סגורין מאז אלהות הרבה יש צמיחם אלא תהיו יודעים שאתה אלהיך שאתה אלהיך.

פסקא י"ג.

דברי ירמיהו.

(א) דברי ירמיהו, (ירמיה א' א'), (ב) ר' אבא בר כהנא פתח, צהלי קולך בת גלים (ישעיה י' ל'), (ג) א"ל ישעיהו לישראל, עד שאתם עסוקין בשירים וזמירות לעז, צהלי קולך בדברי תורה, (ד) שיש קולך (ה) לבלין קולך בת גלים, מה הגלים הללו מסויימין בים, כך היו אבותיכם מסויימין בעולם, ד"א בת גלים, בת גולים (ו) ברתיהון דגליליא, בתו של אברהם אבינו, שאמר הכתוב ויאמר

הערות ותקונים.

(א) דברי ירמיהו, היא הפטורה פ' מעות, וראשיה לתלחא דפורענותא, אשר קודם תשעה בלח, כמנחם צתים מנחם ל"א ז', ונחנח הארכתא לדבר מזה. (ב) ר' אבא, המאמר בראש פתחת דליכא רבתי סימן א' כולו נפסיקתא הזאת מקורו, גם מונח צילקוט ישעיה רמז רפ"ד, ד"ה ר' אבא צמ"ר פכ"ט פסוקתא ולא צמ"ר המדרש. (ג) א"ל ישעיה כו, כל זה חסר רפ"ד, אקספארד, וצ"י פארמא (*), והני שם ראז"כ פתח צהלי קולך בת גלים. צהלי קולך לבלין קולך, בת גלים מה גלים הללו מסויימים. (ד) שיש קולך צ"ל צייני, כמו שהוא צילקוט שם. וכן הציא הערוך ערך ציין, ח"ל צריש פסקא דדברי ירמיהו, צהלי קולך צייני קולך, והציא שם עוד מאמרים אחרים אשר הוולה הזאת בקרבם ופי' השמעת קול. (ה) לבלין קולך, צמ"ר אקספארד לבלין קולך, וצמ"ר פארמא לבלין קולך, כפרדה המלה, וצילקוט ישעיה לבלין קולך, וצמ"ר אבא פתחתא נאמט המלות האלה, וכמנח תחתיהן. צהלי קולך צמ"ר כנסיות, וצמ"ר ח"כ כתב שם צילקוט ישעיה גרם צייני קולך לפלפין [צ"ל לבלין]. פי' היה מזורר לפני הכלות נקול נעים כעוף המצויין נקולו עכ"ל, נראה כי מלת לבלין מתר לפני היכולות, ופירושו דחיק מאד, ואולי צ"ל צמ"ר קולך. (ו) ברתיהון דגליליא, צמ"ר אקספארד ברתיהון דגליליא, צ"ל ברתיהון, וצמ"ר פארמא חסרות שתי מלות האלה, ונערוך ערך גל ה' הציא, ח"ל צריש פסקא [צ"ל פסקא] דדברי ירמיהו, בת גלים בת גולים, ברתיהון דגליליא ע"כ, מפרש גליליא מעין גלות

(* צמ"ר הזה לא נמצא רק הפסקות של ה"ב הפטרת, שהם דש"ח נ"ע אר"ק ד"ש, וממחיל מהפסקא הזאת.

(ז) ויאמר ה' אל אברהם לך לך (בראשית י"ב א') בתו של יצחק, מה כתיב בו וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים (בראשית כ"ו א'), בתו של יעקב, מה כתיב בו, וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פרנה ארם (שם כ"ח ז') :

הקשיבי לישע (ישעיה שם), הקשיבי למצות, הקשיבי לדברי תורה, הקשיבי לדברי נבואה, ואם לאו לישע, (ח) הא אריה סליק עלך, זה נבוכדנצר הרשע, דכתיב ביה עלה אריה מסובכו (ירמיה ר' ז') :

עניה (ישעיה שם), עניה מן הצדיקים, עניה מדברי תורה, עניה מן המצות וממעשים טובים ענתות, (ט) ואם לאו ענתות, הא ענתותא אתי עלך, ומתנבא דברי תוכחות, לכך נצרך הכתוב לומר דברי ירמיהו :

(י) ר' אבא פתח, עד מתי פתאים תאהבו פתי ולצים לצון חמרו להם (משלי א' כ"ב), א"ר שמעון (יא) בן נזירה, מנהג שבועולם ארם אוכל (יב) צונה (יג) שנים שלשה פעמים, ונפשו (יד) נקיטה עליו כמנה ואחם כמה שנים עוברין אותה, שכתב בה צא תאמר לו (ישעיה ל' כ"ב), צואה תאמר לו (טו) ואין נפשותיהם נקיטה הימנה, (טז) א"ר יודן, עני בני ארם נתנבאו על הליצנות, ואלו הן שלמה וישעיה, שלמה אמר ולצים לצון חמרו להם (משלי א' כ"ב), וישעיה אמר, ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו (יז) מוסרותיהם (ישעיה כ"ח כ"ב), (יח) ר' פנחס ור' ירמיה שמואל בר רב יצחק (יט) קשה הליצנות שתחילתה ייסורין, (כ) וסופה כלייה, כי כלה ונחרצה (ישעיה שם) (כא) הקשיבו תוכחתי אביעה לכם רוחי (משלי שם), אלא תשובי לתוכחתי אביעה לכם רוחי על ידי יחזקאל, היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן (יחזקאל א' ג'), ואם לאו אודיעה דברי אתכם (משלי שם), על ידי ירמיה, לכך נצרך הכתוב לומר דברי ירמיהו :

ף

הערות ותקונים.

גלות, וכן מפרש שם בערך זה דברי חז"ל (סנהדרין ד' ע"ג), אם חחר צו מוטע, ואם לאו אני לעשה אותן גלילה צגנים, פי' שגילו צגנים, אולם הביא שם גם פי' אחר, וכן תראה צג"ש שם, שהוא מענין גל לו גלל ע"ש, ונמדרש איכה וצילקוט שם הג' צרתהון דגלולתי, (ז) ויאמר ה' אל אברהם, כ"ה צכ"י אקספארד ופארמא וצילקוט, אצל נמדרש איכה שם הביא מקרא אחר, ויהי רעז בלחץ וירד אברהם מצינא (בראשית י"ג). (ח) הא אריה, דרש לישע כמו ליש. (ט) ואם לאו כו', ר"ל אם תקשיב הרי טוב, ואם לאו יבא עלך ירמיה איש ענתות ויתנבא דברי תוכחות ונרות. (י) ר' אבא פתח, מונח צילקוט משלי רמז תתקל"ב גס הפסיקתא, וצכ"י אקספארד הג' ר' אחא פתח. (יא) בן נזירה, כ"ה צכ"י אקספארד וצילקוט שם, אצל צכ"י פארמא בן יהודה. (יב) נחנה, מונח צילקוט איכה רמז תתקל"ה, אך הציון פסיקתא חסר שם, וכן חסרים שם הציונים במאמרים האחרים, וצילקוט ישעיה שם מונח נחנה, ומונח צערוך ערך נחנה, חז"ל צפסקא דדברי ירמיה, אדם אוכל נחנה פי' סרחון, מלשון ותעל נחנתו (ויאל צ' כ"ה) עכ"ל, וכן הוראת השם הזה צלשון ערני. (יג) שנים שלשה פעמים, צכ"י אקספארד ופארמא שנים שלשה ימים. (יד) נקיטה, צכ"י אקספארד ופארמא, וצילקוט משלי ר' אביה, קיטס ונשטוט הוא, וצ"ל נקיטה, ומונח המקרא נקטה נפשי צח"י (איו"ז א' ח') וענינו מלואם ותעוז דבר מה, והוא הנפעל משרש קוט. (טו) ואין נפשותיהם נקיטה, גם פה בכל המקומות שהצאתי נשטוט נקיטה. (טז) א"ר יודן, מונח צילקוט משלי שם, וכן צילקוט ישעיה רמז ע"ג צכ"י הפסיקתא. (יז) מוסרותיהם, לפנינו במקרא ומוסריכם. (יח) ר' פנחס כו', כ"ה גם צכ"י אקספארד אצל צכ"י פארמא ר' פנחס צ"ר ירמיה צ"ר שמעון צ"ר יצחק, ומונח המאמר צירושלמי צרכות פי' סוף ה"ח, וגם שם הניסחא כמו שלפנינו רבי פנחס רבי ירמיה צ"ר שמואל דר רב יצחק. (יט) קשה כו', כעין המאמר הזה צנמרא ע"ז י"ח צ', א"ר תנחום דר חנינא כל המתלונן גורם כלייה, שגאמר ועתה אל תתלוצצו וגו', א"ר אלעזר קשה היא הליצנות שתחלתו יסורין וסופה כלייה ע"כ. (כ) וסופה כלייה כי כלה ונחרצה, פה חסר וכנ"ל, וסופה כלייה [תחילתה יסורים מן יחזקו מוסריכם וסופה כלייה] כי כלה ונחרצה, והשמיט המעתיק מן כלייה א', עד כלייה בתרא, ונאמר ללכון צירושלמי צרכות שם, וצכ"י אקספארד ופארמא. (כא) הקשיבו תוכחתי, צ"ל תשובו לתוכחתי, הנה אנציעה וגו'

ר' אחא פתח. אבותיכם איה דם והנביאים הלעולם יחיו (זכריה א' ה') א"ר אחא, אמר הקב"ה לישראל בני, (כב) אבותיכם שחטאו לפני איה הם. אומרים לפניו רבונו של עולם, הנביאים העולם יחיו, אמר להם אעפ"י שמתו אין נבואתם קיימת, בתמיה, משה מת אין נבואתו קיימת. וירמיהו שהוא חי דבריו קיימים, לפיכך צריך הכתוב לומר דברי ירמיהו:

(כג) ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי פתח, עבר משכיל ימשול בבן מביש (משירי י"ו ב'), עבר משכיל זה ירמיהו, ימשול בבן מביש, אלו ישראל (כד) שביישו את עצמן לע"ז, (כה) א"ר אבא בר כהנא ילא היית כוונה לקלם אתנן (יחזקאל י"ו ל"א) (כו) ייתי ברא דמקלקלא דמתקנא עובדוהי, ויוכח לברא דמתקנתא דקלקלת עובדוהי את מוצא כל מה שכתב בישראל לגנאי כתיב ברחב לשבח, (כז) ברחב כתיב ועתה השבעו נא לי בה' (יהושע ב' י"ב), ובישראל כתיב אב ואם הקלו בך (יחזקאל כ"ב ד'), ברחב כתיב והיא העלתם הגנה (יהושע ב' ו'), ובישראל כתיב ואת משתחווים על הגנות (צפניה א' ה'). ברחב כתיב ותטמנם בפשתי העץ (יהושע ב' ו'), ובישראל כתיב אומרים לעץ אבי אתה (ירמיה ב' כ"ו). (כח) ברחב כתיב, ונתתם לי אות אמת (יהושע ב' י"ג), ובישראל כתיב, ואמת לא ידברו (ירמיה ט' ה'), (כט) הוי כל מה שכתב בישראל לגנאי, כתיב ברחב לשבח, (ל) ובתוך אחים יחלק נחלה (משלי שם) זה ירמיהו, דכתיב ביה ויצא ירמיה מירושלים ללכת ארץ בנימין לחלק משם בתוך העם (ירמיה ל"ו י"ב) (לא) רב אמר ליטול

הערות ותקונים.

וגו', ומוצא זילקוט משלי רמז תתקל"ב, וזכ"י פארמא חסר מן הקטני עד אודיעה דנרי לחסס. (כב) אבותיכם שחטאו לפני איה הם, ראיתי זכ"י פארמא הני, אמר להם נביא לישראל חזרו צתצוזה אבותיכם שחטאו איה הם, אמרו לו הנביאים שלא חטאו הלעולם יחיו, אמר להם אעפ"י שמתו אין נבואתם קיימת כו', והיועתיק הזה היה גורם כן עפ"י מאמר אשר ראה צנמורא סנהדרין ק"ה ע"א אמר להן נביא לישראל חזרו צתצוזה אבותיכם שחטאו היכן הם אמר להן ונביאכם [ז"ל אמרו לו והנביאים] שלא חטאו היכן הם כו'. (כג) ר' יהושע דסכנין, התחלת וסוף המאמר הזה מוצא זילקוט משלי רמז תתקנ"ו ד"ה עבר משכיל, והציון שם מדרש ז"ר פ"כ [ז"ל פ"ס] צמחמר שלפניו עבר משכיל, הוא רק על המאמר ההוא לנד, ולא על המאמר השני אשר אינו צמחמר, וכן זילקוט ירמיה ר"ש רמז רנ"ו. מוצא המאמר הזה ומצוין צדו ז"ר פ"ס, וט"ס הוא. וז"ל הפסיקתא, כמו שמוין לנכון זילקוט יהושע רמז ט"ו על מאמר שאתרוי את מוצא כל מה שכתב בישראל, גם מוצא כל המאמר הזה זילקוט איכה רמז תתקנ"ט, והציון מדרש שם מאמר הוא, כי זילקוט איכה כל המאמרים המה צלי ציונים, והיה הסר גם על מאמר זה, ושם הנוסחא א"ר שמעון את מוצא כו', גם דרש הפסיקתא פה על ונתת אחים מחלק נחלה, מוצא זילקוט ירמיה רמז שכ"ו צסס הפסיקתא. (כד) שביישו א"ע לע"ז, זכ"י פארמא נוסף "שנקראת נזשת, שנאמר והנזשת אכלה" [ירמיה ג' כ"ד]. (כה) א"ר אבה אבה ז"כ, זכ"י אקספארד א"ר אחא בר כהנא. (כו) ייתי ברא דמקלקלתא, זכ"י פארמא נטעות דמקלקלתא, והדברים האלה מוצאים נרש"י ר"ש ירמיה כלשונם פה, ופי' כי ירמיה צא מרחצ הזונה, כמציאר צמניה דק י"ד ע"ב, ונפסיקתא לפנינו להלן. (כז) צרת כתיב, ועתה השבעו נא לי בה' ובישראל כתיב אז ואם וגו', חסרה פה שורה שלמה, וכ"ל ועתה השבעו נא לי בה' [ובישראל כתיב, לכן לשקר ישבעו (ירמיה ה' ג'), צרת כתיב והסיחם את אזני ואח אזני (יהושע ג' י"ג)], ובישראל כתיב אז ואם וגו', כאשר הוא לנכון זכ"י אקספארד, וזילקוט יהושע רמז י"א. גם זכ"י פארמא ופה נשמטה השורה מתחת ידי המעתיק גדל מן ובישראל הראשון עד ובישראל השני. (כח) צרת כתיב, גם פה חסר שורה שלמה, צרת כתיב הראה לנו (יהושע ג' ט"ז), ובישראל כתיב על ראשי ההרים יצמו (יהושע ד' י"ג), ונאמר לנכון זכ"י אקספארד ופארמא וזילקוט שם. (כט) הוי כל מה, כ"ה גם זכ"י אקספארד, אצל זכ"י פארמא הרי כל מה. (ל) ונתת אחים, מוצא זילקוט משלי רמז תתקנ"ו, וזילקוט ירמיה ר"ש רמז רנ"ו, ורמז שכ"ו צסס הפסיקתא. (לא) רב אמר זכ"י אקספארד הני, ר"א צמקום רב אמר, נטעות, שטעה המעתיק והציג ר"א וחל"כ נעשית

(לב) לִטּוֹל חֶלְקוֹ יֵצֵא, ר' בְּנִימִין בֶּן לֹוֹי אָמַר (לג) לְמִשְׁרִיָּה תָּמֵן נְבִיאִין סְגִיאִין, דְּבַר יִרְמְיָה אֵין כְּתִיב כָּאן, אֵלֹא דְּבַר יִרְמְיָהוּ, לִכְךָ צִדִּיק לֹאמַר דְּבַר יִרְמְיָהוּ; (לד) ר' שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי פָתַח, וְאֵם לֹא הוֹרִישׁוּ אֶת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנִיכֶם (בַּמְדַּבֵּר ל"ג נ"ה), אָמַר הַקְב"ה לְיִשְׂרָאֵל אֲנִי אִמְרָתִי לָכֶם, כִּי תִהְיֶה הַחֲרִימָם הַחַיִּי וְהָאִמּוּרִי וְגו' (דְּבָרִים כ' י"ז), וְאַתֶּם לֹא עֲשִׂיתֶם כֵּן, אֵלֹא אִתְּרַחב הַזּוֹנָה וְאַתְּ בֵּית אֲבִיהָ וְאַתְּ כָּל אֲשֶׁר לֶה הַחַיָּה יִהְיֶשֶׁע (יִהְיֶשֶׁע ו' כ"ה), הֲרֵי יִרְמְיָה בֹא (לֵה) מִבְּנֵיהָ שֶׁל רַחֵב. הַזּוֹנָה, וְעוֹשָׂה לָכֶם דְּבָרִים שֶׁל שִׁיכִים בְּעֵינֵיכֶם וְשֶׁל צְנִינִים בְּצַדִּיכֶם לְפִיכֶךָ צִדִּיק הַכְּתוּב לֹאמַר דְּבַר יִרְמְיָהוּ:

(לו) ר' יוֹדָה ב"ר סִימֵן פָּתַח, נִבְיָא אֲקִים לְהֶם מִקְרַב אֲחֵיהֶם כְּמוֹךְ (דְּבָרִים י"ח י"ח), (לז) אֵלֹא כְּמוֹךְ בְּתוֹכָתוֹת, אֶת מוֹצֵא כָל מַה שֶׁכְּתוּב בְּזֶה כְּתוּב בְּזֶה זֶה מִתְנַבֵּא אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְזֶה מִתְנַבֵּא אַרְבָּעִים שָׁנָה, זֶה מִתְנַבֵּא עַל יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל וְזֶה מִתְנַבֵּא עַל יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל, זֶה עֲמָדוֹ שְׁבַמֵּן כְּנַגְדּוֹ, וְזֶה עֲמָדוֹ שְׁבַמֵּן כְּנַגְדּוֹ, זֶה הוֹשֶׁלֶךְ לְיִאֲוִר, וְזֶה הוֹשֶׁלֶךְ לְבֹר, זֶה הוֹצֵל עַל יְדֵי אִמָּה, וְזֶה הוֹצֵל עַיִן עֶבֶר, זֶה בֹא דְּבַר יִתְחַלּוּת, וְזֶה בֹא דְּבַר יִתְחַלּוּת, לְפִיכֶךָ צִדִּיק הַכְּתוּב לֹאמַר דְּבַר יִרְמְיָהוּ: ר' תַּנְחוּמָא ר' אֱלֵעָזָר בְּש"ר מֵאִיר, וּר' מִנְחֵמָא (לט) בְּש"ר בְּרַכְיָה, כָּל מְקוֹם שֶׁנִּי דְּבַר דְּבָרִים אֵלֶּה וְתוֹכָתוֹתֵיהֶן, כְּתִיב אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה (דְּבָרִים א' א') וְכְתִיב תָּמֵן מוֹי רַעֲב וְלַחֲמוּמֵי רֶשֶׁף (שֵׁם ל"ב כ"ד) כְּתִיב תִּחַלַּת דְּבַר ה' (מ) אֵל הוֹשֶׁעַ (הוֹשֶׁעַ א' ב') מַה כְּתִיב תָּמֵן כִּי אֲחֵם לֹא עָמִי וְגו' (שֵׁם שֵׁם מ'). כְּתִיב דְּבַר יִרְמְיָה (יִרְמְיָה א' א') מַה כְּתִיב תָּמֵן, אֲשֶׁר לָמוֹת לָמוֹת וְאֲשֶׁר לְשִׁבִּי לְשִׁבִּי (שֵׁם מ"ג י"א):

א"ר תַּנְחוּמֵי בַר תַּנְיָלָא, בְּנִי מְקוֹמוֹת קוֹבֵל הַקְב"ה עַל נְבוֹכַדְנֶצַּר הָרָשָׁע, בִּסְפָר יִרְמְיָהוּ, וּבִסְפָר מַלְכִּים, וּבִסְפָר דְּבַר יְהִימִים, כֹּאִינֵשׁ דֹּאמַר לְחַבְרִיָּה חֲמִי מַה עֵבֵד לִי פֶלֶן (מֵא) שְׁחִיק טַמִּיא, כֹּךְ אָמַר הַקְב"ה חֲמוֹן מַה רַעֲבִיד לִי (מֵב) [נִנְסָא] דְּבַל

הערות ותקונים.

נְעִימָה ד"א. (לב) לִטּוֹל חֶלְקוֹ יֵצֵא, עֲפִי הַתְּרוּס יוֹנָתָן שְׁחָרָסֵם סֵם, וְנִפְקִי יִרְמְיָה מִיְרוּשָׁלַם לְחִיזָל לְאַרְעֵי שְׁנֵטָא צְנִימִין לְפָנָא אֲחִסְתָּא דְלִית לֵיהִ תַּנּוּן, וְמוֹצֵא צִדִּיק סֵם. (לג) לְמִשְׁרִיָּה תָּמֵן נְבִיאִין סְגִיאִין, ר"ל לְהַגִּיד סֵם דְּזִרִי נְזִיאוֹת הַרְגָה, חֵה סִיִּים נְפִסְקִתָּא דְּזִר יִרְמְיָה (נִלְשָׁן יִידִי) אֵין כְּתִיב, אֵלֹא דְּזִרִי יִרְמְיָהוּ (לִשָׁן דְּרִים). כִּי צִירֻשָׁלַם הִיָּה יִרָא לְנַפְשׁוֹ לְהַגִּיד נְבוֹלִחוּתִי. (לד) רַעֲבִיד פָּתַח, מוֹצֵא צִלְקוֹת תּוֹרָה פִּי מִסְעִי רִמּוֹ תַּשְׁפִּיז, דֵּה לֹא תוֹרִישׁוּ צֵם הַפְּסִיקָתָא, וְצִלְקוֹת יִהְיֶשֶׁע רִמּוֹ ט"ו גִּיכ צֵם הַפְּסִיקָתָא, וְצִלְקוֹת יִרְמְיָה רִמּוֹ רַנִּי צֵם הַמְדָּרָה. (לה) מְזַנִּיָּה, צִכִּי אֲקַסְפָּאֵרד וּפְאֵרמָא מְזַנִּיָּה צִנִּיָּה. (לו) ר' יוֹדָה צִר סִימֵן, מוֹצֵא צִלְקוֹת יִרְמְיָה רִמּוֹ רַנִּי, וְצִלְקוֹת תּוֹרָה רִמּוֹ תַּתְקִיט צֵם הַפְּסִיקָתָא גַם צִלְקוֹת אִיכָה רִמּוֹ תַּתְקִיט, וְהַצִּיָּן, מְדָרָה שֶׁם צֵטְעוֹת, גַם מוֹצֵא תַּתְקִיט הַלְצִרְנָל לִירְמְיָה (דף צ"ו ע"ב), אֵךְ צֵטְעוֹת הִצִּיָּא שֶׁם צֵם פְּסִיקָתָא רַבְתִּי זֶה לָקוֹת הוּא אֲחִי מִהִלְקוֹת, וְהִלְקוֹת נְפִסְקִתָּא דִּילָן מְקוֹרוֹ, לֹא נְפִסְקִתָּא דְּנִי. (לז) אֵלֹא כְּמוֹךְ, פִּה נְשִׁמְטוֹ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וְכַתִּיב וְלֹא קֵם נְבִיא עוֹד צִיֶּאֱרָל כְּמֹשֶׁה, וְאַתְּ אֲמַרְתָּ כְּמוֹךְ, כְּמוֹ שֶׁהוּא צִלְקוֹת נְתַקְמוֹת שְׁנִינִי, גַם צִכִּי אֲקַסְפָּאֵרד וּפְאֵרמָא, וְנַעֲרֹךְ עֵרֶךְ כְּמוֹךְ צֵם הַפְּסִיקָתָא וְלִמְחַמֵּר הִיָּה כּוֹן צַעַל הַטּוֹרִים (דְּבָרִים י"ח י"ח) נְבִיא אֲקִים לָכֶם צְנִימִיָּה זֶה יִרְמְיָהוּ זֶה הוֹכִיחַן חֵה הוֹכִיחַן כִּי כְּדִאִיתָא נְפִסְקִתָּא עֲכִיל. (לח) ר' תַּנְחוּמָא, כִּי צִכִּי אֲקַסְפָּאֵרד וּפְאֵרמָא, וְצִלְקוֹת אִיכָה, ר' פִּתְחָם, וְצִלְקוֹת תּוֹרָה חֲסֵר שֶׁם הָאֲמֹר. (לט) צֵם ר' צִרְכִּיָּה, צִכִּי פְאֵרמָא, צִרֵּר אֱלֵעָזָר צֵטְעוֹת. (מ) אֵל הוֹשֶׁעַ, צִיל צֵהוֹשֶׁעַ, וְצִכִּי אֲקַסְפָּאֵרד וּפְאֵרמָא וְצִלְקוֹת תּוֹרָה שֶׁם, מוֹצֵא הַמְקָרָא שְׁלִפְנֵי דְּזִר הִי אֲשֶׁר הִי אֵל הוֹשֶׁעַ, וְצִכִּי פְאֵרמָא הַסְדֵּר שֶׁם, תַּחֲלָה דְּזִר, וְאַחֲרָיו דְּזִר, וְנִסְפָּךְ דְּזִרִים. (מא) שְׁחִיק טַמִּיא, מוֹצֵא צֵעֵרֶךְ עֵרֶךְ טַמִּיא, חִיל נְפִסְקָא דְּזִרִי יִרְמְיָהוּ חֲמוֹן מַה עֲצִיד לִיה פְּלֹנִי שְׁחִיק טַמִּיא, פִּי שְׁחִיק עֲצִמוֹת עֲכִיל, וְנִגְמָרָא צִרְכוֹת (דף כ"ט ע"א) אֲוֹנָא טַמִּיא, פִּירֵשׁ צַעַל אֲוֹנָא שֶׁל עֲצִמוֹת, טַמִּיא עֲצִמוֹת, וְדוּחֵה לִי צִמִּים כִּלִּים צִית מֵלָא טַמִּיא, וּפִי רַב הִלִּי מֵלָא טַמִּיא צִית שֶׁהוּא מֵלָא עֲצִמוֹת. וְהִנֵּי רִאִיהִי מְצִיר [פְּעִית] דְּקַתְּנִי אֲדִירִיטוֹ שְׁחִיק טַמִּיא, דְּהִינֵי שְׁחִיק עֲצִמוֹת עֲכִיל, וְעַלְמָם מַחֵל צַעֲלִי הִנֵּהוּת עַל הַשֵּׁם, שְׁמַקְסוֹ, נְמַסְכַּת כִּלִּים צִיל אֲחִסְתָּא

דבבל, (מן) אנלי בני והחריב ביתי ואוקיד היכלי. (מר) ד"א ירמיהו קינוי דירמיהו, איכה ישבה בדר (איכה א' א') איכה יעיב באפו (שם ב' א'), איכה יועם והב (שם ד' א') (מה) ד"א ירמיהו (מו) מיתוי דירמיהו, אשר למות למות (ירמיה מ"ג י"א), (מו) ד"א ירמיהו אמר הקב"ה לירמיה, דברי אנא בעי גביוהו (אני אמרתי להם, אנכי ה' אלהיך (שמות ב' ב'), והם לא עשו כן אלא אומרים לעץ אבי אתה (ירמיה ב' כ"ז), אני אמרתי להם לא יהיה לך אלהים אחרים (שמות ב' ג'), והם לא עשו כן, אלא ואת המשתחווים על הגנות (צפניה א' ה'), אני אמרתי להם לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא (שמות ב' ז'), והם לא עשו כן, אלא (מה) אכן לשקר נשבעו (ירמיה ה' ב'), אני אמרתי להם זכור את יום השבת לקדשו (שמות ב' ח'), והם לא עשו כן, אלא ואת שבתותי חללת (יחזקאל כ"ב ח'), אני אמרתי להם כבר את אביך ואת אמך (שמות ב' י"ב), והם לא עשו כן, אלא אב ואם הקלו בך (יחזקאל כ"ב ז'), אני אמרתי להם, לא תרצח ולא תגאף ולא תגנוב (שמות ב' י"ג י"ד ט'), והם לא עשו כן, אלא (מש) גנוב רצוח וגאוף (הושע ד' ב'), אני אמרתי להם (ג) לא תענה ברעך עד שקר (שמות ב' י"ח), והם לא עשו כן, אלא וחמרו שרות (נא) וגזרו בתים (מיכה ב' ב') :

ד"א

הערות ותקונים.

אהלת פי' מ"ג, והדברים שהצ"ח רש"י גסם הנאון, כ"ה לפנינו צ"י רצ הא"י נאון צהלות ס (הדפס צנרלין תרט"ז), וכן ראיתי מוצא צפירש"י שנת קצ"ב ע"ב, שכתב טמיל צלשון ארמי ענמות וכן פי' רצ הא"י צפירשו על טהרות, צ"ת שהוא מלל טמיל, מלל ענמות עכ"ל, והמליצה הזאת שגורה בלגדות, כמו ירושלמי מליה פ"ג ה"ז מדרש אסתר פי' אשר הגלה, מדרש אגדת שמואל פ"א, ר' זכריה ר' ירמיה כו', כך דעוהו מטי להחזא פסוקא אשר הגלה נצוכדננר הוא חזר שחק ענמות, והמחזר הזה מוצא צמס סופרים פי"ד ה"ז, אך טעות נפל סס, שחק שמוי צ"ל טמיה. (מב) נכסא המלה הזאת חסרה בכ"י הרש"ל ונכאר פה מקום פניו, והוספתי עפי' כ"י אקספארד, ונכ"י פארמא נוסא דנבל, פי' צל"י ורומי *adlagos nanus* איש קצר קומה, ומנאחי צרש"י צ"ר סוק פט"ז (צפי' המיוחס לו) שכתב ח"ל, נכסא, אותו נצוכדננר מלך צבל נכס היה עכ"ל, ולא ידעתי על מה קלי דברי רש"י אלה, כי צמדרש סס חין כל זכר מזה, אולם לדעתי תסרון היכר יס צמדרש סס, כי ז"ל המדרש: רצנן פתרון לה כל ענינא ע"ש צפי' המיוחס לרש"י וצמ"כ, ולדעתי הכונה צמלות "כל ענינא" ר"ל כל הענין תמצא צמקוס אחר, והמעתיק קצר צלשוני, וא"כ איפוא יצדק מחד, כי לפני רש"י היה כתוב צמדרש כל הדרש מרצנן, האסר לפנינו, ואולם אח"כ השמיטו המדפיסים ונאלו ידי תוצתם צמלות "וכל ענינא" זה רגיל צמדרש כמו צמדרש שחיר רש פ"א לדעה מה יעשה לו, על סס כי אל דעות ה' וכל הענין, ר"ל כל הענין תמצא צמוטה י"א ע"א, וירושלמי סוטה פ"ק ה"ט. (מג) אגלי צני וכו', ואוקיד היכלי, הסיוס הזה חסר צכ"י אקספארד ופארמא. (מר) ד"א ירמיה, צ"ל ד"א דברי ירמיה, ומוצא צילקוט ירמיה רמז רכ"י. (מה) ד"א ירמיה, נס פה צ"ל ד"א דברי ירמיה. (מו) מיתוי דירמיה, דרש דברי מלשון דבר ומנפה, וי"ח מזה אהי דצריך מות (הושע י"ג י"ד) וצכ"י פארמא צטעות, מותרי דירמיה. (מז) ד"א ירמיה אחר הקב"ה, צ"ל ד"א דברי ירמיה, ולפני זה חסר מלשון שלם, ד"א דברי ירמיה, אחר הקב"ה לירמיה לך חמור לישראל עשו תצנה ואס לאו אני אחריב צית מקדשי, חמור לו אי מחריב לאו ידיה הוא מחריב, אלא כך חמור הקב"ה, חמור להם הא אלא מחריב את צית מקדשי ודברי יקוס צירמיה, וישנו צכ"י פארמא ואקספארד, גס צילקוט ירמיה רמז רכ"י, אך גס צילקוט סס חסר מן צית מקדשי ראשון, עד צית מקדשי שני, שקצן המעתיק, כמו שדגל צפסיקתא מן ד"א הראשון, עד ד"א השני. (מח) אכן לשקר נשבעו, כ"ה גס צכ"י פארמא וצכ"י אקספארד וצילקוט ירמיה סס, אכן לשקר נשבעו, ולפנינו צמקרא לכן לשקר נשבעו. (מט) גנוב רצוח וגאוף, כ"ה גס צכ"י אקספארד, ופארמא, וצילקוט ירמיה ואיכה, אלא צמקרא ורצוח וגנוב וגאוף. (נ) לא תענה וגו' והם לא עשו כן כו', נשט פה מלשון שלם, וכצ"ל לא תענה צרעך עד שקר והם לא עשו כן אלא [וידרכו את לשונם קשתם שקר (ירמיה ט' ב'), אני אמרתי להם לא תחמוד (שמות כ' י"ז), והם לא עשו כן, אלא] ותמדו וגו', וישנו לנכון צכ"י אקספארד ופארמא, וצילקוט ירמיה ואיכה. (נא) וגזרו בתים, כ"ה

(גב) ד"א דברי ירמיה, אמר הקב"ה לירמיה, (גב) חות עמכם לבבל, ואנא הוי הבא, או את הוי הבא, ואנא אחות עמחון אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע, אם אנא אחות עמחון, מה אני מהני לחון, אלא ייחות ברייהון עמחון, דהוא מהני לחון:

(גד) ג' דברים צוה נבוכדנאצר הרשע את נבואדאן על ירמיה, א"ל קחנו ועיניך שים עליו ועל תעש לו מאומה (ירמיה ל"ט י"ב), והיה ירמיה רואה כת של בחורים, (גה) שלולין (גו) בקולרין, והולך ומכנים ידו ביניהון, (גז) וחוזר ורואה כת של זקנים שלולין בקולרין, (גח) מבעת של ברזל שתופשין בהן בני אדם, ומכנים ידו ביניהם, (נט) א"ל נבואדאן תרא מן תלת טילין אית בך, או נביא של שקר אתה, או מבעט ביסורין אתה, או שופך דמים אתה, או נביא של שקר אתה, דהא כמה שנים את קאים ומתנבא על חרא קרתא דמיחורב, וכדו דהיא חריבא (ס) ובאש לך, או מבעט ביסורין אתה, דאנא לית אנא בעי מעקי לך ולית (סא) איסוריא חשיבין עלך כלום, (סב) או שופך דמים אתה, דאין מלכא שמע מה את קאים ומתעביד בך, ולית אנא עבר לך כלום, הוא משלח ומרים רישיה דהאי נברא, אלא אם טוב בעיניך (סג) לכא אחיבא, ואשים את עיני עליך (ירמיה מ' ד') ועורנו לא ישוב (שם שם ה') עד שגילה לו הקב"ה, ההד הדבר

הערות ותקונים.

כ"ה גם זכ"י חקספארד וזילקוט ירמיה, וז"ל וגזלו, ונתים וגזלו, כמו שהוא במקרא. (גב) ד"א דברי ירמיהו, דרש דברי מלשון הסנהד. וינסח את הלשון תרגם ודגר. (גב) חות, דהא אלי (גראשית מ"ה ט') תרגומו חות לותי, וזכ"י חקספארד נטעות ארתית עמחון, וז"ל את חות עמחון, והמאמר הזה מוצא זילקוט ירמיה רמז שכל" גסס הפסיקתא, אך שם הוא על המקרא הדגר אשר היה אל ירמיהו וגו', אחר שלוח אותו נבחרדון, וכן ראיתי שמוצא המאמר הזה ברג"י ירמיה מ' א', ואחד המנהיגים ניין ברג"י שם איכה רנתי, בלשר ישנו בסוף פתיחתא דאיכה רנתי סימן ל"ד, ועינו לא ראתה, כי רש"י בעצמו בסוף הפסוק סיים "כדאיתא בפסיקתא דאפטרמא דברי ירמיהו", אך כי המאמר הזה הוא בליכה רנתי שם, אך יען כי הפסיקתא הוא מקור הראשון. (גד) ג' דברים, מוצא בסוף פתיחת איכה רנתי סימן ל"ד, ד"ה על ההרים בלחה שניים, ומוצא ג"כ זילקוט ירמיה שם. (גה) שלולין, פ"י מחזורים, מלשון כל המתים כולן שולל (מ"ק כ"ג ע"ג). (גו) בקולרין, פ"י שלללת collare בל"ר, סוגר ושלללת נתן צנורא בלחה, וכן תרגם בסוגר (יחזקאל י"ט ט'). בקולרין, ומאמר הפסיקתא מוצא ברג"י ירמיה י' א', וז"ל הוי רואה כת (של צמורים) שלולים בקולרין כו', כדאיתא בפסיקתא דאפטרמא דברי ירמיה עכ"ל. (גז) וחוזר ורואה כת של זקנים, עד ומכנים ידו ביניהם, חסר זילקוט שם וזכ"י פארמא. (גח) מבעט של ברזל שתופשין בהן בני אדם, המלות האלה הם הוספת אחד המעתיקים בלשר מלת קולרין והוצא פנימה, ואינם זכ"י חקספארד ומדרש איכה, וזילקוט ירמיה רמז שכל" וזכ"י פארמא נמט כל המאמר הזה וחוזר ורואה כמו שהעירות, בהערה שלפניה, ומדרש איכה שם הני צמורים צמורים בקולרין כו' זקנים שלולים בשלללות, שהמט המעתיק מלת קולרין, והניצ מלת בשלללת חתמה. (נט) א"ל נבחרדון, וכ"ה זכ"י חקספארד, אבל זילקוט ומדרש איכה הנוסחא, ונבחרדון נא ומעצירו מהם. (ס) ובאש לך. למאמר הזה כוון רש"י (ירמיה מ' ג') שכתב למה אתה מנטער עליהם והלא אתה נבחת להם ולא שמעו, כדאיתא בפסיקתא עכ"ל. (סא) איסוריא, כ"ה זכ"י חקספארד, וזכ"י פארמא וזילקוט הג' יסורין ובמדרש שם יסוריא, ושם הנוסחא דלנא לית אלנא צעי למעבד לך ציחא, ואת צעי למעבד לך ציחא, ליימור לית יסוריא חשיבין עלי מידי. (סב) או שופך דמים, הלשון משווא פה, וכיון כמו שהוא מדרש איכה שם, או שופך דמים אתה דמלכא פקיד לי עלק סני בליל דלנא למעבד לך ציחא ואת צעי למעבד ציחא, בגין דישמע מלכא ויקטלוני להבוא נצרא, ר"ל שנבחרדון אמר לירמיה שאתה שופך דמים, ותפן אתה שישמע המלך ויהרג אותי, ומה שאמר ויקטלוני להבוא נצרא, כלום המולה קללתו צמיר. (סג) לכא אחיבא, ר"ל לנא אחי צנל נא וגו', וזכ"י פארמא לנא אחי בכל מוקוס הניצ המעתיק מלת בכל חתח מלת בבל והוסף מלת מוקוס, יען לא ידע שהוא המקרא צירמיה, וגם שאר לשון הכתוב

הדבר (סד) אשר חזה אל ירמיה מאת ה' אחרי שלח אותו נבואראן וגו' (ירמיה מ' א'), והוא אסור (סה) בויקים (שם) מהו והוא, אמר ר' אחא (סו) כביכול הוא והוא, (סז) ודכוותיה ואני בתוך הגולה (יחזקאל א' א') מהו ואני, א"ר אחא כביכול אני והוא, מה היה (סח) אותו הגבר, ר' אלעזר ור' יוחנן, ר"א אומר מזרה ישראל יקבצנו ושמינו כרועה עדרו (ירמיה ל"א ט'). ור"י אומר וגואלו מיד חזק ממנו (שם שם י'). ובחזירה היה רואה אצבעות ידים ורגלים מקוטעות ומושלכות לדרכים, והיה נוסף ומחבק ומנשק ונותן לתוך טליתו, ואומר להן בני לא כך הייתי אומר לכם תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך (ירמיה י"ג ט"ו) (סט) לכם מדרכי נבואה, על הדדים אשר בני ונהי ועל נאות מדבר קינה (שם ט' ט'), על הדדים הגבוהים שנעשו מדבר אשר קינה כי נתצו מבלי איש עובר ולא שמעו קול מקנה (שם שם), ולא דייכם שלא שמעתם בקולו (ע) אלא שמעתם לקול מקנה שהייתם מקנין אותו בעיני שלכם, (עא) ברכתב יקניאיו בווים בחובעבות יכעסוהו (דברים ל"ב י"ו), מעוף השמים ועד בהמה נדרו הלכי (ירמיה שם) (עב) א"ר יוסי בן חלפתא, חמשים ושתים שנה לא נראה (עג) עוף כנף על ארץ ישראל, לקיים מה שנאמר מעוף השמים (עד) ועד בהמה נדרו הלכו:

א"ר

הערות וחקונים.

הכחוש העתיק שגאילות. (סד) אשר חזה, ל"ל אשר היה, וכן ל"ל אחר, במקום אחר. (סה) ציקים, צקרא בלזיקים, עם אלף נחש. (סו) כביכול הוא והוא ודכוותיה כו' כביכול אני והוא. הכונה לשם אני והוא. עיין סוכה מ"ה ע"א, ר' יהודה אומר אני והוא הושיעה נא, פירש' משנעים ושתים שנות הן, וע"ש בתוס' ד"ה אני, שכתבו ועדין נריך טעם ליה נשתנו שני שנות הללו דאמרינן להו טפי מאחרינא, תמוס דדרשינן צליה רתא קרא דכתיב ציחוקאל ואני בתוך הגולה, וקרא דכתיב צירמיה מ' והוא אסור ציקים, כביכול הוא צעצמו, והיינו הושענא שיושיע לעצמו עכ"ל, והס דברי הפסיקתא שלפנינו, וכן מוצא נטור א"ת ה' ללכ סיון תר"ס וע"ש צמרן צ"י. (סז) ודכוותיה, צכ"י אקספארד ופארמא חסר עד כביכול אני, והוא שקצן המעתיק מן והוא עד והוא, והשמיט הדברים צאנע. (סח) אותו הגבר, ל"ל אותו הדבר, כמו שהוא צכ"י אקספארד ופארמא, וצילקוט שם, והכונה על המקרא הדבר אשר היה אל ירמיהו, ונמדרש פתיחתא דליה שם נשתנה הסדר על האלה הזאת, מה היה אותו הדבר, נא המאמר את יתכן הכא אלא אולי עשהו המוצא למעלה בפסיקתא, ואח"כ נאה אלה אחת עד היכן היתה נבואתו של ירמיה, ר' יעקב ור' אבא, ואית דאמר ר' אלעזר ור' יוחנן, (כנוסחת הפסיקתא) חד אחר, עד מורה ישראל יקבצנו, והרינא אחר, עד ויש תקוה לאחרינך נאס ה' וגו' נגזר נגזר לנצולכם (ירמיה ל"א יז) ע"כ, והנוסחא הזאת נכונה. (סט) לכם מדרכי נבואה, פה חסר, וצ"ל כמו שהוא צכ"י אקספארד ופארמא, בטרם יחשיך וגו' בטרם יחשיך עליכם דברי תורה, בטרם יחשיך עליכם נבואה, ונמדרש וצילקוט שם חסרים המלות, לכם מדרכי נבואה. ובמקומם נאמר שם, על אותה ענה נאמר על ההרים אשר צכ"י כו'. (ע) אלא שמעתם לקול מקנה, צכ"י אקספארד ופארמא הנוס', אלא מקנה מקנאין אותו צע"ז שלכם, ובמדרש איכה לא שמעו לקול דברי תורה, ולא לקול דברי נבואה אלא המקנה (עא) כדכתיב יקניאיו, מחלן עד מעוף השמים, חסר צכ"י אקספארד ופארמא, ושם הנוסחא, אעפ"כ מעוף השמים. (עב) אר"י בן חלפתא, מוצא צוק פתיחתא דליה סיון ל"ד, וצילקוט ירמיה רמז רפ"א, ונאס צירושלמי תענית פ"ד סוף ה"ה. (עג) עוף כנף, כ"ה במדרש שם, אצל צכ"י פארמא וצירושלמי שם, עוף טס צא"י, וצכ"י אקספארד צעצמו עוף שם צא"י, טעה המעתיק ועשה מן טס מלת שם, ועיין צקצן עדה שם, שכתב מפני שהיה שם גפרית ומלת לא היו יכולים לעוף צאיר הוא ע"כ, ודברים של טעם הם, ובמדרש שנת קמ"ה ע"כ איתא, ר' יהודה אומר צ"כ שנה לא עבר איש ציהודה, צרור צ"ל לא עבר עוף כנוסחת הפסיקתא והצירושלמי והמדרש, כי מוצאנו שלא נחנצל היסוד מיהודה ומירושלים צומן גלות צנל כמו שתרמא מפורש (נחמיה א' ז') וצ"ל חנני אחד מחתי הוא ואנשים מיהודה ואשלים על היהודים הפליטה אשר נאשרו מן השני ועל ירושלים, ופירש' אשר נאשרו צירושלים מן השני של צנל, הפליטה על שם שגזלו מגלות צנל. (עד) ועד בהמה, במדרש נוסף בהמה צימטריא ל"ב, והיא הוספת אחד המניסים

עכ"ל

(עח) אֶרֶץ חֲנִינָא קוֹדֶם לָאֲרֻבַּעַיִם שָׁנָה, עַד שֶׁנָּסַח יִשְׂרָאֵל לִבְבֶּל, נִשְׁמָעוּ תַּמְרִים בְּבָבֶל, לְפִי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל לְהוֹמִין (עו) אַחֲרֵי הַמְּתִיקָה שֶׁהָיָה מְרַגֵּל אֶת הַלְשׁוֹן לְתוֹרָה, (עז) תְּנִי בִשֶׁם ר' שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי, שֶׁבַע שָׁנִים נִתְקִים בָּהּ גִּפְרִית וּמַלַּח שְׂרִיפָה כָּל אֲרֻצָּה (דְּבָרִים כ"ט כ"ב), עַל שֶׁם הַגְּבִיר בְּרִית לִרְבִּים (עח) שְׁבוּעַ אַחַת, (דְּנִיאל ט' כ"ו) [כּוֹתוּם] (עט) שֶׁבָּחָן מֶה הָיוּ עוֹשִׂין (פ) מַמְלִיט מַמְלִיטוֹת, וְהָיוּ זוֹרְעִין אוֹתָהּ כֹּאן וְהָיָה נִשְׁרַפָּה, זוֹרְעִין כֹּאן וְהָיָה נִשְׁרַפָּה.

(פא) אֶרֶץ זַעִירָא בֵּא וְרָאָה, כִּמֶּה תַּצּוּפָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה פִּירוֹת, וְלִמָּה הָיָה עוֹשֶׂה פִּירוֹת, תְּרִין מוֹרְאֵיין אֵךְ אִמֵּר שֶׁקֵּן מוֹבִיל אוֹתָהּ, וְתִרְנָא אִמֵּר הוֹפְכִין אֶת עֵפֶה (פב) כְּהָרִין דְּמַעֲרֵי סָאָה מֶה דְּרַעֲלִי נְחוּת לָרַע וְמֶה דְּלָרַע מְלִיק לְעִיל, (פג) עוֹבְדֵא הוּא בְּחַד בְּרַשׁ דְּהוּא קָאִים (פד) וְדִרִי כְּתִידָא בְּקַעְתָּא דְּכָאֵל, (פה) וְעַמּוֹק מִיכְתִּיָּה וּנְפִיק עִפְרָא יְקִידָא (פו) וְאוֹקִיד זֶרַע:

[illegible]

(פו) ר"א חנינא בריה דר' אבהו, שבע מאות מיני דנים מהורין, וששנה מאות מיני תנבין מהורין, ולעופות אין מספר, כולן גלו עם ישראל לבבל, וכשחזרו חזרו כולם עמם, חוץ מן הדג הנקרא (כח) האספנין שיבוטא, ודנים היאך גלו ר' הונא בש"ר יוסי אמר דרך התהום גלו, ודרך התהום חזרו: (פט) ר"א ירמיה (צ) רם יה, (צא) עשר מסעות נסעה שכינה, מכרוב לכרוב, ומכרוב למפתן הבית, וממפתן הבית לכרובים, ומכרובים לשער הקרמוני, ומשער הקרמוני לחצר, (צב) ומחצר למזבח, וממזבח לגג, ומגג לחומה (צג) ומחומה לעיר, ומעיר לדיר הותים מכרוב לכרוב, וכבוד (ה') אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב (צד) (אשר) היה עליו (צה) על הכרוב השני (יחזקאל ט' ג'), מכרוב למפתן הבית, וירם כבוד ה' מעל הכרוב על מפתן הבית (שם י' ד'), (צו) וממפתן הבית לכרובים ויצא כבוד ה' מעל מפתן הבית ויעמוד על הכרובים (שם שם יח'), (צז) ואיפשר כן

הערות ותקונים.

ירמיה רמז רפ"א, ה"ז נ"ס המדרש נקעת נטופה, נמקום שלפניו נקעת ארזל, וצילקוט דניאל נאמר לכוון דהוי קאי נצקעתא דארזל, ומסרים המלות "דורי נהדא" ועיין כפתור ופרח פ"א, ותנזאות הארץ נד ק"צ ע"ז ונערך מלן נד ק"א. (פה) ועמוק סיכתי, כ"ה צילקוט דניאל ס, אצל נכ"י אקספארד נטעות ועמוק סיכתי, ונ"ל סיכתי, ונמדרש איכה ותקף ידוה אסיכתי, וצירושלמי ס ונכ"ז ידוה, והוראת מלת סיכתי הוא יחד המחזקה, ויחד תהיה לך תרגומו וסיכא, ועיין ערוך ערך סך ט'. (פו) ולוקיד זרעא, צירושלמי ס, פי צעל ק"ע וזרפה הזרע, אצל נמדרש איכה ס הני דרעיה, ופי' המ"כ זרעו. (פז) ח"ר חנינא, מונא צירושלמי תענית ס, ונסוף פתיחתא דאיכה רבתי וצילקוט ירמיה רמז רפ"א. (פח) האספנין, המלה הזאת איננה נכ"י אקספארד ופארמא, גם לא צירושלמי ונמדרש איכה וצילקוט ס, ואצלי חין ספק כי פה היא הוספת אחד המעתיקים, ע"י גמרא צנלי (שנת קמ"ה ע"ז), אר"י ח"ר יוחנן כולן חזרו חזן מקוליס האספנין ע"כ, לכן המעתיק הני צנזו על מלת שבוטא, קוליס האספנין, ואח"כ נשט מלת קוליס ונשאר רק מלת האספנין, ועיין ערוך ערך מר ר', שכתב הוא שבוטא והוא קוליס האספנין ע"כ, וכן ראיתי שכתב כן רבינו ה"י גאון צ"י מכשירין פ"ו מ"ג, ונערך ערך אספנין כתב ח"ל פי' קוליס האספנין, דג שנקומות האספניא Hispania (שפאניע) וזמן נלשון ערבי אלנצו"ט, ונלשון הקודש שבוטא עכ"ל, ועיין בהרמזים צ"י למשנה מכשירין ס, שכתב קוליס האספנין, מין דג ועורו דך מאד ונודע אצלנו נמערב וקורין לו אלנצוטא עכ"ל וכ"כ הרע"ז, ונ"ס תנזאות הארץ דף ח' ע"ז כתב ששם זה נמצאים ג' מינים, האחד הוא הנקרא נשפת אישולט טאנינא (הוא דעת ה"א שדנא ערבי) והוא גזל כחזיר ושון הרבה כו', ועל זה אמרו חז"ל חזיר מוחא דנצוטא, ומין א' הוא דג דך מאד והוא קוליס האספנין ונאכל מלות עכ"ל, והרב הרמ"ל כתב שג שטע"ר הוא הנקרא שבוטא וטעות הוא ציר, עיין ס' תולדות הארץ הערה קע"א. (פט) ד"א ירמיה, מונא צילקוט ירמיה רמז רנ"ז, והציון פסיקתא חסר ס. (צ) רם יה, כ"ה נכ"י אקספארד, וצילקוט ס ירם יה, וכן הוא גם נערך ערך ירמיה נ"ס הפסיקתא, ונכלס יחד נטעות, ונ"ל י' רם יה, כי דרש נוטריקון מלת ירמיה, י' עשרה (ר"ל עשר מסעות) רם יה, הרימה השכינה עתה ממקום למקום, וכן הוא נאמת נכ"י פארמא, דבר אחר ירמיה י' עשרה, רם יה עשר מסעות כו'. (צא) עשר מסעות, מונא נפתיחת דאיכה רבתי סימן כ"ה ד"ה ר' יוחנן פתח תנו לה' אלהיכם כבוד, אצל נ"ס ר"ה ל"א ע"א ונאצות דריי פל"ד הנוסחא משונה. (צב) ותהר למזנה ומזנה לגג ומגג לחומה, כ"ה נכ"י אקספארד ופארמא וצנלי ס וצילקוט ס, אצל נמדרש איכה ס, מן החצר לגג ומגג לחומה ומן המזנה לחומה. (צג) ומחומה לעיר, נכ"י פארמא הני' ומחומה לחר היתים נשטו שתי המלות, לעיר ומעיר" נשגת המעתיק, וכנ"ל ומחומה לעיר, ומעיר לחר היתים, כקרא אח"כ נחזיות הכתובים. (צד) אשר, מלת אשר הסגרת, כי איננה נמקרא. (צה) על הכרוב השני, וכ"ה נכ"י אקספארד, ונ"ל אל מפתן הנזית כמו שהוא נמקרא גם המלות שהסגרתו ליתא נקרא ונמדרש איכה הני' מכרוב לכרוב דכתיב וירם כבוד ה' מעל הכרוב, מכרוב למפתן הנזית דכתיב וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הנזית. (צז) ומנפתן הנזית כו', ונ"ל כבוד ה' כל זה חסר נכ"י פארמא. (צז) ואיפשר כן ונ"ל

כן ויצא כבוד ה' (צח) משלו משל למה הדבר דומה למלך שהיה יוצא מפלטין שלו והיה מנשק בכתלים ומנפף בעמודים, ואומר הוי שלם ביתי הוי שלם פלטין שלי, (צט) כך היתה מנשקת השכינה בכתלים, ומנפפת בעמודים, ואומר הוי שלם ביתי הוי שלם פלטין ידי, מכרובים לשער הקדמוני, וישאו הכרובים את כנפיהם וירוו (ק) מן הארץ לעיניהם (שם שם י"ט), משער הקדמוני לחצר, והחצר מלאה את נוגה כבוד ה' (שם שם ר'), מן החצר למזבח, ראיתי את ה' נצב על המזבח (עמס ט' א'), מן המזבח לגג טוב לשבת על פנת גג (משלי כ"א ט') מן הגג לחומה, והנה ה' נצב (קא) על חומת אנך (עמס ו' ו'), מן חומה לעיר, קול ה' (קב) לעיר אקרא (מיכה ו' ט'), מן העיר להר היותים, ויעל כבוד ה' מעל הוד העיר ויעמד על (ראש) הוד (יחזקאל י"א כ'), א"ר יונתן (קג) שלש עשרה שנים ומחצה, עשתה שכונה שרייה בדר הזתים, ומכרות ג' פעמים (קד) ואומרת (קה) אלכה ואשובה אל מקומי הראשון עד אשר יאשמו בצר להם ישתרנני (הושע ה' ט"ו). (קו) ר"א ירמיה, שכימיו נעשה בהמ"ק ארימון, ר"א ירמיה שכימיו (קו) נתרוממה מרת הדין, בן חלקיהו (ירמיה א' א'), (קח) א"ר בר סימון מאותו השבט שכתוב בו (קט) אני חלקך ונחלתך (במדרב י"ח כ'), (קי) א"ר שמואל בר נחמני ארבעה

הערות ותקונים.

כבוד ה', זכ"ל אקספארד ופארמא וצילקוט שם, ויצא כבוד ה' והא לא הוי גריכא למימר, אלא ויצא כבוד ה'. (צח) משלו משל, מונח צילקוט שם, וכן צילקוט יחזקאל רמז ש"ג נצם הפסיקתא. (צט) כך היתה מנשקת השכינה. עד פלטין ידי, חסר זכ"ל פארמא ע"י אגנת המעתיק. (ק) מן הארץ לעיניהם, כ"ה זכ"ל אקספארד וגם צילקוט שם, אצל נמקרא לאחר לשון עיני. (קא) על חומת אנך, במדרש שם נוסף פה מחזיר שלם, ד"א חלק זה סנהדרין נעשים ולחת מנין אנך ויאמר ה' הנני שם אנך א"ר יהודה ז"ר סימון ע"כ, מלמד אשר זמורת זר הוא ואין לו מחצרת מחומה עם הענין המדובר פה, מלמד זה גם הסיים אר"י ז"ר סימון אין לו טעם כלל, כי סגר צעדו ולא פירש מה אמר, לכן דעתי נוטה כי הוספת תלמיד טועה היא אשר נראתו פה מלת אנך, אמר הואיל דאחא לדי ימא צה מלתא, והעתיק לו דברי המדרש מו"ר ריש פלג', אנך זה סנהדרין גדולה של ישראל שיו מנין אנך ויאמר ה' הנני שם אנך, ואמר הדברים האלה מתחיל שם מאמר אחר, וראשיתו הוא א"ר יהודה ז"ר סימון, אולם התלמיד הזה, שנה נראה ונאסר כי אר"י ז"ר סימון מוסב לסיום המאמר אשר העתיק, ויקרבוהו אליו צנלי דעת, והמעתיק או המדפיס אשר אחריו, הלך גם הוא תועה והציג את המאמר הזה אל תוך הספר כיום הזה. (קב) לעיר אקרא, ז"ל יקרא. (קג) שלש עשרה, זכ"ל אקספארד ופארמא וצילקוט נפתחת איכה רנתי שם וצילקוט ירמיה רמז הג' שלש שנים ומחצה. (קד) ואומרת אלכה, פה נשמעו הדברים האלה, ואומרת שזו צנים שזנים ארפה משנותיכם (ירמיה ג' כ"ג) וכיון שלא חזרו החזילה השכינה פורחת צאור ואומרת אלכה כו', כי דלג המעתיק מן ואומרת הראשון עד ואומרת השני, וכן הוא נאמח זכ"ל אקספארד ופארמא וצילקוט איכה וצילקוט שם. (קה) אלכה ואשובה וגו', ז"ל חלק אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו וצקשו פני צר להם ישתרנני. (קו) ד"א ירמיהו כ"י ארימון, מונח צילקוט שם, ובראש קה"ר, ולמה נקרא שמו ירמיה שכימיו נעשה ירושלים ארימיה, ונערוך ערך ירמיה הציג את הפסיקתא ח"ל, ד"א ירמיה שכימיו נעשה ציהמ"ק ארימון פי' שדה, בלשון רומי קורין ארימון וכתיב ציון שדה תחרה (ירמיה כ"ו י"ז) בן חלקיהו אר"י מחלומה השגט שכתבנו לו את חלקך ונחלתך ע"כ, הפסיקתא נאמנה המאמר לפנה ארימון ואח"כ שז' לסיום דברי הפסיקתא וחסר צערך ד"א ירמיה שכימיו נתרוממה מרת הדין, והערוך כוון להמלה הרומית Eremus, והנכון כמ"ש המוספי צערך ארימון פי' בלשון ἔρημος פי' חרבה ושוממה, ודרשו פה נפסיקתא ירמיהו ממלה היונית ארימא. (קז) נתרוממה, דרש ירמיה מלשון רוס. (קח) א"ר בר סימון, ז"ל א"ר יודן ז"ר סימון, כמו שהוא זכ"ל אקספארד ופארמא, וצילקוט שם וצערך ערך ירמיה. (קט) אני חלקך, דרש חלקיה מלשון חלק, והכונה ארימיה נא מחלומה השגט דכתיבנו לו אני חלקך ונחלתך ונקרא זה ללשון נאמר וירמיה כסן ה"ס. (קי) ארבעה, מונח צילקוט ירמיה שם וצילקוט תורה סוף רמז תשע"א נצם הפסיקתא.

מונח פתח

ארבעה הן שהן באים (קיא) ממשפחת נכוייה, ואלו הן, פנחס ואוריה יחזקאל וירמיה, פנחס (קיב) את מוצא בשעה שבא פנחס לייחס את ישראל, אמרו לו את בא לייחסנו, אלעזר אביו למי היה נשוי, לא לבתו של פוטיאל שנ' ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה ותלד לו את פנחס (שמות ו' כ"ה), ואת בא לייחסנו (קיג) ולמה נקרא שמו פוטיאל, שהיה מפטם פטמים לעז, וכיון שראה הקב"ה שהיו מזולזין בו, התחיל מייחסו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן (במדבר כ"ה י"א), כהן בן כהן, (קיד) קנאי בן קנאי, אוריה היו ישראל מזולזין אחריו ואומרים לא גבעוני הוא. (קטו) וגם אוריה היה מתנבא בשם ה' אוריהו בן שמעיהו מקרית הערים (ירמיה כ"ו כ'), וכתבי עזריהם גבעון והכפירה ובארות וקרית יערים (יהושע ט' י"ז), וצריך הכתוב לייחסו, ואע"פ לי עדים נאמנים את אוריה הכהן (ישעיה ח' ב'), יחזקאל היו ישראל מזולזין אחריו, ואומרים לא מבני בניה של רחב הזונה הוא, וצריך הכתוב לייחסו, היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן (יחזקאל א' ג'), ירמיהו היו ישראל מזולזין אחריו, ואומרים לא מבני בניו של רחב הזונה הוא, וצריך הכתוב לייחסו דברי ירמיהו (קטז) בן חלקיהו (ירמיה א' א'):

מן הכהנים (ירמיה א' א') א"ר ברכיה, אמר ירמיה עשוק שמי בכהנים, בימי משה יברכך ה' (במדבר ו' כ"ד), ובימי, ולוקח מהם קלרה (ירמיה כ"ט כ"ב) בימי משה, וישמרך (במדבר שם), ובימי אשר למות למות (ירמיה ט"ו ב') בימי משה, יאר ה' פניו אליך (במדבר שם כ"ה), ובימי, במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכה ג' ו'), בימי משה ויחנך (במדבר שם), ובימי, אשר לא אתן לכם חנינה (ירמיהו י"ז י"ג), (קיו) בימי משה, וישם דך שלום (במדבר שם כ"ו), ובימי, כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאום ה' את החסד ואת הרחמים (ירמיה י"ז ה').

בארץ בנימין (ירמיה א' א'), (קיא) ניתן חלקו של בנימין בארץ, מה בנימין לא (קיש) נתברך יעקב אבינו שהוא מעמיד י"ב שבטים עד שגולד בנימין כך מכל הנביאים לא נתבררה נבואתו עד שאמר ירמיה, או מה בנימין כל הימים שהיה במעי אמו לא מתה, וכיון שיצא ממנה מתה, הה"ד ויהי בצאת נפשה כי מתה (בראשית ל"ה י"ח), כך כל ימים שהיה ירמיהו בתוך ירושלים לא חרבה, וכיון

הערות ותקונים.

(קיא) ממשפחת נכוייה, נכ"י אקספארד וזילקוט ירמיה נכריה, וזערוך ערך. עט הציג גס הפסיקתא נטויה, ופי' גס משפחה פחותה. וכן נכ"י פארמא הני' נטויה, וזילקוט חורג גס נטויה. (קיב) את מוצא בשעה שבא פנחס, עיין צנלי סנהדרין פ"ג ע"ג. (קיג) ולמה נקרא שמו, כ"ה בשמיר סוף פ"ז ונכ"י אקספארד ופארמא נשמע זה ועיין סנהדרין גס, ורש"י גס כתב מפרש צאנדה פוטיאל זה יתרו שפטם ענלים לעז, ועיין עוד צ"ז ק"ט ע"ג. (קיד) קנאי, עיין רש"י סנהדרין גס. (קטו) וגם אוריה היה מתנבא כ"ה גס זילקוט חורג, ונאמרים נרדף לתקן, נזקוק וגם אוריה צ"ל וגם איש היה מתנבא ככתוב במקרא. (קטז) בן חלקיהו, חסר סיפא דקרא מן הכהנים וגו'. (קיו) ציוי משה וישם דך שלום, חסר לפני זה, ציוי משה וישם דך לפני, וגו' עז פנים, ונאמר לנכון נכ"י פארמא, אצל נכ"י אקספארד הלשון נ"כ משנבא וכצ"ל ציוי משה וישם דך לפני אלך, וציוי, גוי עז פנים, ציוי משה, כי אספתי וגו'. (קיא) ניתן חלקו של בנימין בארץ, כ"ה זילקוט ירמיה רמז רל"ח ונכ"י אקספארד, ונכלם ע"ס, וזילקוט ניתן חלקו של ירמיהו צאנך ציוי. (קיש) נתברך יעקב, כ"ה גס נכ"י אקספארד ופארמא אצל זילקוט ירמיהו הנוסחא נתברך יעקב והוא הנוסחא הנכונה, כנראה להלכה לא נתבררה נבואתו. (קב) הוא אירמיהו אחר פיתתני, זילקוט ירמיהו רמז ג' הציג דרוש אחר על הכתוב הזה גס הפסיקתא, אולם ליתא לפנינו בפסיקתא, ונומא בפסיקתא רנתי פכ"א פסקא ח' דעשרת הדברות, וראוי לתקן הניין נצדו "פסיקתא רנתי" והניין הזה הולך תועה את הרצ בעל מאלו עינים פל"ה שכתב ח"ל בפסיקתא הנמנעת זילקוט, פתחתי ה', שנין להם לאחר מיתה כלום, עכ"ל. הציג ג"כ בפסיקתא צמקום פסיקתא רנתי. שילמתי

וכיון שיצא ממנה תרבה, (קכ) הוא שירמיהו אמר, פיתחני ה' ואפת (ירמיה כ' ז') (קכא) שילחני ואישתדלתי אפקחני (קכב) מן גבה ותרבתנה, אתמול אמר לי ה', הנה הנמאל בן שלם דורך בא אליך לאמר קנה לך את שרי (ירמיה ל"ב ז'), ועבשיו חזקתני ותוכל (שם כ' ז') או מה בנימין אחרון לכל השבטים אף ירמיה אחרון לכל הנביאים, לא כבר נתנבאו אחריו חגי זכריה ומלאכי, ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמני (קכג) כבר היתה הנבואה פקודה בידו חגי זכריה ומלאכי ר' אלעזר ור' יוחנן, ר' אלעזר אומר, כל הנביאים פתחו בדבריו תוכחות ותתמו (קכד) בדבריו נחמות, ואמרת כה תשקע בבל ולא תקום (ירמיה נ"א ס"ד), (קכה) א"ד יוחנן גם הוא בדברי נחמות חתם, ולפי שהיה ירמיהו חוזר ומתנבא על חורבן בית המקדש, יכול עוד בחורבן בית המקדש חתם, ת"ל עד הנה דברי ירמיהו (שם שם), (קכו) במפולת מחריבי חתם, וישעיה לא חתם בדבריו תוכחות, והא כתיב והיו דראון לכל בשר (ישעיה ס"ז כ"ג), בנזים הוא דעסיק, (קכז) והא כתיב כי אם מאס מאסתנו (איכה ה' כ"א), השיבנו תחת כי אם מאס מאסתנו:

אשר היה דבר ה' אלי בימי יאשיהו בן אמון מלך יהודה (ירמיה א' ב') אם זכיתם דבר ה', ואם לאו דברי ירמיהו, ומה ירמיהו עובר, אף דבריו עוברים, מה ה' חי וקים, אף דבריו חיים וקיימים:

ויהי בימי יהויקים בן יאשיהו וגו' (ירמיה א' ג'), (קכח) א"ר אבין (קכט) עלה אריה במול אריה, והחריב את אריאל, עלה אריה, זו נבוכדנאצר הרשע, דכתיב ביה עלה אריה מסבכו (ירמיה ד' ז'), (קל) במול אריה, עד גלות ירושלם בחדש החמישי (ירמיה א' ג') והחריב אריאל, הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד (ישעיה כ"ט א'), על מנת שיבא אריה במול אריה ויבנה אריאל, יבא אריה זה הקב"ה דכתיב ביה אריה שאג מי לא יירא (עמוס ג' ח'), במול אריה, והפכתי אבנם לששון ונתחמתי ושמתחתי מינונם (ירמיה ל"א י"ג), ויבנה אריאל, בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנם (תהלים קמ"ז ב'):

חסלת פסקא דברי ירמיהו.

הערות ותקונים.

(קכא) שילחני ואישתדלתי, ז"ל שדלחני, חרגוס כי יפחה ארי ידל (עין מתורגמן ערך שדל), וזכ"י פארווא הנירס נכונה שדלחני, ולעומת זה המלה השניה שם נטעות ואשתדלת. וז"ל ואשתדלת, כמו שהוא פה, ונאמר לנכון זכ"י אקספארד וזילקוט ירמיה רמז ר"ח. (קכב) מן גבה, זילקוט ירמיה רמז ר"ח מן גו ציחא. (קכג) כבר היתה הנבואה, פה חסר וכנ"ל, ר' אלעזר אומר קיזרי נבואה היתה, ור' שמואל בר נחמני אומר כבר היתה כו' כמו שהוא זכ"י אקספארד ופארווא. (קכד) דגברי נחמות, פה חסר חזן מן ירמיה שפתח דגברי תוכחות ותתם דגברי תוכחות. (קכה) א"ר יוחנן, ז"ל ור' יוחנן אומר, כי הוא הפרט אל הכלל שלמעלה ר"ל ור' יוחנן. (קכו) צמפולת מחריבי חתם, זכ"י פארווא מחריבי ציהמיק חתם צתוכחות. ומן ישעיה לא חתם, עד מלואם מואסתנו, חסר ס. (קכז) והא כתיב כי אם מאס מאסתנו, השיבנו כו', הכונה שלא חתם דגברי תוכחה כי אחר הסיום הזה נרץ להכפיל עוד הפעם הספוק השיבנו כאשר צלחת נוסר צמסורה, וסימנך יתק'ק. (קכח) א"ר אבין, זילקוט ירמיה רמז ר"ט הני א"ר ומלת אבין חסרה ס. (קכט) עלה אריה, הוא מאמר מלתי מרי אבין צעמנו, ולא לשון הכחז. (קל) צמול אריה, זכ"י פארווא נוסף פה "נחדש אז".

פ ס ק א י"ד.

שמעו.

(א) שמעו דבר ה' בית יעקב (ירמיה ב' ה'), (ב) לכן אנשי לבב שמעו לי חלילה לאל מרשע ושדי מעול (איוב ל"ד י'), (ג) ר' עזריה ור' יונתן בר חני בש"ד שמואל בר רב יצחק, קפרנותן של אבות, ולא ענותנותן של בנים קפרנותן של אבות, מיעקב (ד) ויהר ליעקב וירב בלבן וגו' (בראשית ל"א ל"ו) ולא ענותנותן של בנים, מדוד, ויברח דוד מניות ברמה (ה) ויבא ויעמוד לפני יהונתן (ו) מה פשעי ומה חמאתי ומה עוני לפני אביך כי מבקש את נפשי (ש"א ב' א'), מזכיר שפיכות דמים בפיוסו, (ז) א"ר סימון בנוהג שבעולם אדם דר אצל חמיו, ועובר לצאת מביתו (ח) אפשר ימצא בידו אפי' דבר קל, וזה אפי' חמט, אפי' סכין לא נמצא בידו, הה"ד כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך (בראשית ל"א ל"ז), א"ל הקב"ה חייך, בו בלשון שהוכחת את חמך, בו בלשון אני מוכיח את בניך, שמעו דבר ה' בית יעקב וגו' כה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול וגו' (שם שם ד' וד') :

ושומע לי ישכון בטח (משלי א' ר"ג), (ט) ארבעה שומעין הן שומע והפסיד, ויש שומע ונשכר, ויש לא שומע והפסיד, ויש לא שומע ונשכר, שומע והפסיד זה אדם הראשון, ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך (בראשית ג' י"ז) ומה הפסיד, כי עפר אתה ואל עפר תשוב (שם שם י"ט). שומע, זה אבינו אברהם, כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (שם כ"א י"ב), ומה נשכר, כי ביצחק יקרא לך ורע (שם שם), ולא שומע ונשכר, זה יוסף, ולא שמע אליה לשכב אצלה (שם ל"ט י'), ומה נשכר, ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ (שם מ"ב ו'), (י) (ס"א ויהי ה' את יוסף (שם ל"ט ב')), לא שומע והפסיד, אלו ישראל, ולא שמעו אלי ולא המו את אונם (ירמיה ו' כ"ו), ומה הפסידו, ואשר

הערות ותקונים.

(א) שמעו היא הפטורה מסעי, שניה לתלמוד דפורענותא שלפני תשעה באב. (ב) לכן אנשי לבב, זכ"י פלרמא זש"ה לכן אנשי לבב. (ג) ר' עזריה כו' דר רב יצחק, זכ"י פלרמא זש"ה ר' שמואל דר נחמן, והמאמר הזה נשנה במדרש צ"ר פ"ד, ושם הנוסחא ר' עזריה זש"ר חני ור' יצחק דר מרן, ותני לה זש"ה ר' חנינא דר יצחק, וכן מוצא צילקוט תורה דמז ק"ל, וצילקוט שמואל דמז קכ"ט, ועיין תנחומא ויאל. וכן נשנה במדרש שמואל סוף פכ"ג ושם הנ"ר ר' זכריה ור' יונתן דר חני. (ד) ויהר ליעקב, צ"ר שם סיים מה את סגור שווא מכות או פנעים היו שם אלא דצרי פיוסם יעקב מפייס את חמיו, וכ"ל זכ"ל צפסיקתא. (ה) ויצא ויעמוד, ז"ל ויצא ויאמר. (ו) מה פשעי ומה חמאתי, צילקוט נאמר מה עשיתי מה עוני ומה חמאתי. (ז) א"ר סימון, צ"ר שם, מקומו צראש לפיכך המאמר קפרנותן של אבות, והוא הנכון. (ח) אפשר ימצא, וכן זכ"י פלרמא, וז"ל אפשר של א ימצא, ונאמר לנכון זכ"י אקספארד, וצ"ר שם ה"ל אפשר לו של א ליהנות אפי' כלי אחד אפי' סכין אחד, צ"ר הכא משת את כלי אפי' סכין אחד צילקוט ויאל לא מנחת וזכ"י אקספארד חסרים המלות, אפילו דבר קל זה אפי' מחט" ודגל המעתיק מן אפילו עד אפילו. (ט) ארבעה שומעים, כל המאמר הזה עד א"ר לוי האחון, חסר זכ"י פלרמא, ומוצא צילקוט תורה דמז ל"ב, וצילקוט ירמיה דמז רס"ד זש"ה הפסיקתא, אך צילקוט ירמיה שם מתחיל מיד, יש שומע והפסיד זה אדס"ר, ונשמעו כל הדברים מן והפסיד הראשון, עד והפסיד השני, צגגת המעתיק, גם הסיום מה נשכר ומאזנהם ליוסף חסר שם. (י) ס"א ויהי ה' את יוסף, זאת הוספת אחד המעתיקים וליאנה לא נש"ה ולא צילקוט ולא זכ"י אקספארד, (ובכ"י פלרמא חסר כל המאמר עיין הערה ט'), גם נוסחא זו אינה נכונה כי המקרא הזה הוא צנראשית ל"ט ד', מה היה עוד צערם נאפה אשת פוטיפר עיניה על יוסף, אשר ספר לנו הכתוב ולא שמע אליה (שם שם י'), על זמן מאוחר

ואשר למות למות, ואשר לחרב לחרב (שם ט"ו ב'), א"ד לוי האוזן לגוף, (יא) כקנקל לכלים, (יב) מה הקנקל הזה בשהוא מלא כלים, אתה מעשן תחתיו וכולם מרגישים, כן המו אוניכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם (ישעיה נה ג').

(יג) אם תאבדו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם המאנו ומירתם חרב תאכלו (שם א' י"ט ב'). תרובין תאכלו, א"ד אתה צריכין ישראל (יד) לחרובא עברין תתובה, א"ד עקיבא יאי מסכנותא לברתא דיעקב כהדך (טו) ערקא סמוקא (טז) בדקליה דסוסיא חיור, א"ד שמואל בר נחמני (יז) כד תימוט בירה, בירה שמה, וכד תרום (יח) קיקלא, קיקלא שמה, כד תימוט בירה, בירה שמה, (יט) שמעו דבר ה' בית

הערות ותקונים.

מאחר לו וא"ד ח"כ יהיה השכר קודם המעשה? (יא) כקנקל, כ"ה הגי' הנכונה, והמאמר הזה מונח דגברים רבה ריש האזינו, וגם שם הגי' כקנקל, אלזל ככ"י הקספארד ופארמא וזילקוט ישעיה סוף רמז שמיא, וזירמיה רמז שס"ד בשם הפסיקתא, הגי' כקנקל, ובכלל יחד ט"ס, וז"ל כקנקל, כיוו שהוא לנכון פה, וכן מונח צערוך ערך קנקל בשם הפסיקתא, ותרומם מכנר קנקל, והיא המלה היוונית והרומית *καλλις cancelli*, וענינה מעשה שצכה ומכנר, ודרכם היה להניח הנגדים על כלי עשי מעשה רשת להעלות עליהם עתה ענן הקטורת, וכן נמשכה כלים (סוף פכ"ז מ"י), קנקלין שיש צדו קנלת כמות, (נמשכה) שגמרא נטעות כוסות, והרמזים שם כתב שכן שמה נלשון ערני, ורצונו הא"י גלון ז"ל צ"ל לטירות (צערלין חרש"ז) כתב שם, קנקלין פ"י משנז צטי"ת (ר"ל נלשון המוני) כראמר בפסקתא שמעו עכ"ל, וזה עד נאמן כי עיני הגלון רצונו הא"י (שנו"ל) בשנת ד"ח תשכ"ט ונפטר בשנת ד"ח תשנ"ח), חזו את הפסיקתא הזאת, ובעלי מראה מקומות צ"י רצונו הא"י שם, לא העירו על זה מאומה. (יב) מה הקנקל הזה כ"י, כ"ה ככ"י הקספארד ופארמא וזילקוט ירמיה שם, אלזל צמדד דגרים שם וזילקוט ישעיה, מה קנקל הזה כלם נתינים עליו ואתה נותן מוגמר תחתיו. וכולם מרגישים, כך רמז"ח איציק של אדם ע"י האזן כולם חיים. (יג) אם תאבדו, נשנה צו"ר פ"ג ופליה, וזילקוט תורה סוף רמז חר"ע, וזילקוט ישעיה סוף רמז רל"ו. (יד) לחרובא צעדין תחונה, ככ"י הקספארד נטעות לחורבה עזרון תמוכה, וזילקוט ישעיה שם מפורש בפנים "פי" כשנא מכה על יהודי נעשה תושב"ו והפ"י הזה ריק והכל הוא, אך פירושו הוא כן, כשישראל הם במסכנות ועוני וזריכים לאכול חרובין שהוא לחם עוני, אז עושים תשובה, וכ"כ המ"כ, ועיין צמדד"ך ערך חורבה ופי' שם צדוק מלשון חורבה, כשצריך היהודי לחורבה יעשה ישוב, כלומר יהיה נעשיו כישור ואל יצק נדולות, דברי הפסיקתא אלה מונחים צערוך ערך תאכלו שדרש חרובין תאכלו. (טז) ערקא, דברי הפסיקתא אלה מונחים צערוך ערך ערקא ז', וכתב היומסי שרן נעל, תרגם ערקת מסנא, ע"כ. וצו"ר פ"ג רלית' הגי' בערקתא, וז"ל בערקתא, ונעל מ"כ כתב תרגום לסור צוקים צעקיא, מלמד אשר ליטו נאות לפי הענין לומר היך זקים וכנלים אדומים, נעלם מוננו כי להלן צו"ר צ"ל ליה, נאמר במקומה כערקא. (טז) בדקליה, ז"ל נקדליה, ופי' צערפו כי חרובם עורק קדל, וכ"ה אמת ככ"י הקספארד פארמא וצערון ערך ערקא בשם הפסיקתא, גם מונח המאמר הזה צמדד חזית פ' משכני, וגם שם המסכתא הנכונה נקדלא, וזילקוט ש"ס סוף רמז מתקפ"צ אקדליה, וצו"ר פ"ג דעל ליניה דסוסיא כ"י, ונפליה צרישא דסוסיא כ"י, וצמדד חזית ט' ע"ז, אמרי אינשי יאה עניותא ליהודאי כי צרוא [צ"ל כצורא] סומקא כ"י, והחוס' שם פירושו צרוא רעועה, אולם יותר נכון פ"י צרוא כמו: אצדון (עיין ערך צערכו) שהוא מרדעת טפטיין של סוס ולשון פרסי הוא. עיין צמדדושים לידעת הלשון והקדמוניות להרב גדול מהרמ"ז ז"ל, ח"צ נד ק"ד בהערה. (יז) כד תימוט, פ"י גם עת חפול הצירה בכל זאת צירה שמה אלזל קיקלא אף כשתתרום בכל זאת קיקלא שמה. (יח) קיקלא, כ"ה גם ככ"י הקספארד ופארמא, וגם שם צערוך ערך קקל ז' מונח המאמר הזה בשם הפסיקתא, אף במקום נר תירום צריך לתקן כד תירום, והוראת המלה כמ"ס הערך שער התרומות (ירמיה י"ט ז') תרגומו תרע קוקליחא (לפנינו צתרגום קלקלחא ע"ש פירש"י ורד"ק) וכן חנקו אשפחות (איכה ז') תר' קיקלתון, ועיין מחורגות ערך קלקל. (יט) שמעו דבר ה' בית יעקב, חסר הסיוס אפינו צירידתן הוא קורא אותן בית ישראל, ונאמר לנכון ככ"י הקספארד

בית יעקב (ירמיה ב' ד'), ובד תרום קיקלא, קיקלא שמה, הן ארץ כשדים זה העם לא היה (ישעיה כ"ג י"ד), (כ) הלואי לא היה. (כא) א"ר לוי למטרונא שהיה לה שני שושבנים, אחד (כב) עירוני ואחר בן מדינה, זה שהיה עירוני היה אומר לה דברי נחומים, לא בת טובים את, ולא בת (כג) גינוסים את, וזה שהיה בן מדינה, היה אומר לה דברים (כד) קינטורין, לא בת עניים את, ולא (כה) בת סינופים את, כך ירמיה ע"י שהיה עירוני מענתות, היה נכנס לירושלים ואומר לישראל דברים של נחומים, שמעו דבר ה' בית יעקב, אילין (כו) מילאי עריבתא הוון עבדין אבתחון, ברם ישעיה ע"י שהיה בן מדינה מירושלים, היה אומר לישראל דברים של קינטורין, שמעו דבר ה' קציני סרום, האוניו תורת אלהינו עם עמורה (ישעיה א' י'), לא מן עמא פלמאטא דעמא דסרום אתון. (כז) א"ר לוי אמן ואמציה אחים הוון, ועל ידי שהיה ישעיה (כח) אחיו של מלך, היה אומר לישראל, דברים קינטורין, כר"א ועשיר יענה עזות (משלי י"ח כ"ג):

(כט) א"ר לוי למטרונא שהכניסה למלך שני הדסים, ואיבדה את אחת מהן, והיתה מצירה עליו, א"ל המלך שמרי את זה, כאלו ששמרת את שניהן, כך כיוון שעמרו ישראל על הר סיני, ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז'), איברו את נעשה, עשו להם את העלל, אמר להם הקב"ה שמרו את נשמע, כאילו ששמרתם את שניהם, וכיון שלא שמעו, א"ל הקב"ה שמעו דבר ה', עד שלא תשמעו דברי ירמיה, שמעו דברי תורה עד שלא תשמעו דברי נבואה, שמעו דברי נבואה, עד שלא תשמעו דברי תוכחות, שמעו דברי תוכחות, (ל) עד שלא תשמעו דברי קינטורין, שמעו דבר קינטורין, עד שלא תשמעו קל קרנא משרוקיתא (דניאל ג' ט"ו), שמעו בארץ, עד אשר לא תשמעו בחוצה לארץ, שמעו חיים, עד שלא תשמעו מתיים, שמעו אונים, עד שלא תשמעו גופיכם, ישמעו גופיכם, עד דלא ישמעון גרמיכם, העצמות היבשות (יחזקאל ל"ו ד') שמעו דבר ה': (לא) ר' אחא בש"ר יהושע בן לוי, קרוב לשמונה פעמים, נעשו ישראל כהן אתה במצרים, ומה מעמא (לב) הבה נתחכמה לו (שמות א' י'), מתוך כך

הערות ותקונים.

אקספארד, וזילקוט ירמיה רמז רס"ד גזס הפסיקתא. (כ) הלואי לא היה, עיין סוכה ל"ב ע"ג, וזרש"י שם. (כא) א"ר לוי, מונא זילקוט ירמיה רמז רס"ה גזס הפסיקתא. (כב) גינוסים, מלה יוונית *genos* ועניה משפחה וחס. התולדה. (כד) קינטורין, צערוך ערך קינטר הציא הימאחר הוה גזס הפסיקתא, ופי' דדרי כעס, והמוסיף כחז פי' גלי' פעל העוקן והמפריש, ועיין ערוך ערך קנטר וצמוסי שם. (כה) גת סינופים, גיל סינופים צניחיל, לענות נפש חר' לספא נפשא, וכן ראה עניי, חר' חמי סנופי, וזילקוט ירמיה אפופים, גיל סנופים. (כו) מילאי עריבתא, פי' דברים נעימים, וזכ"י אקספארד ופארמא הלשון משוגש. (כז) א"ר לוי חמון ואמניה, וכ"ה הוא גם גזס"ס סוטה י' ז' ומגילה ז' ע"ג חמר ר' לוי דבר זה מסורת צידו מלכותו, חמון ואמניה אחים הוו. (כח) אחיו של מלך, גיל בן אחיו. (כט) אריל למוטרוגא, הוא דרש אחר על שמוע, וז"ל ד"א שמוע דבר ה' אריל כו', כמו שהוא זילקוט ירמיה רמז רס"ד גזס הפסיקתא, ובשמי"ר סוף פכ"ז הציא מלך אחר ודרוש נאה על זה. (ל) עד שלא תשמעו דברי קינטורין, שמוע דברי קינטורין, המלות האלה חסרות זכ"י פארמא. גם חסר שם. עד שלא תשמעו זכ"ל שמוע חיים ואחריו ישמעו גופיכם, עד דלא ישמעון גרמיכון, שלג אלה חסרים שם במאמר הזה ומעלות המעתיק. (לא) ר' אחא, וכ"ה זכ"י אקספארד, גלגל זכ"י פארמא רב הונא ור' אחא, (לב) נתחכמה לו, מלת זו קרדיש שהוא לשון יחיד, וזכ"ל י"א ע"א הזה נתחכמה לו להם מזה ליה, א"ר חמא זכ"ה צווא ונתחכס למושינן של ישראל, וכ"ה במדרש שמי"ר פי', וכוונת המחבר שלא נחשב ישראל אלל המצרים אלל. ככתב אחד וכו' אחד ואלך אמרו הזה נתחכמה לו בלשון יחיד, וכן כל הלשון שם הוא בלשון יחיד, ומה שאמר פה קריב לשמונה פעמים, כי במקרא שם יש יותר משמונה פעמים, שנקראו ישראל בלשון יחיד אלל המצריים, אלל רב אחא מוספק היה על ועלה מן הארץ אם הוא מן המצין, כי לפי דרשת חז"ל (סוטה שם) מוסב על המצריים. וכן כן ירצה וכן יפרש בלשון יחיד, לפי

כך קצף הקב"ה ונאלם וארר להצילו מיד מצרים (שם ג' ח'), (לג) ר' אבין ור' חייא בש"ד יונתן, כזיב בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים וגו' (שה"ש א' ו'), אמר כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מי גרם לי שאהא נוטרה את הכרמים, על שם שכרמי שלי לא נמרת, מי גרם לי שאהא מפרשת שתי חלות בסוריא. על שם שלא הפרשתי חלה אחת כתיקונה בארץ ישראל, סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שתיים, ואיני מקבלת שכר לא על אחת, מי גרם לי שאהא משמרת שני ימים טובים בסוריא, עד שלא שמרתי יום א' כתיקונו בארץ ישראל, וסבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים. ואיני מקבלת שכר (לד) לא על אחת, ר' יוחנן הוי קרי עליהן גם אני נתתי להם חוקים לא טובים (יחזקאל כ' כ"ה): (לה) כה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול (ירמיה ב' ח'), א"ד יצחק (לו) זה שמנח ספר תורה פתוח ויצאו לו, עליו הכתוב אומר מה מצאו אבותיכם בי עול כי עול כי רחוק מעלי, (לז) אמר הקב"ה לישראל בני אבותיכם לא מצאו בי עול ואחם מצאתם בי עול, אדם הראשון לא מצא בי עול, ואחם מצאתם בי עול, למה היה אדה"ר דומה, לחולה שנכנס הרופא אצלו, ואמר לו דבר פלוני תאכל ודבר פלוני לא תאכל, וכיון שעבר על דבריו גרם מיתה לעצמו, נכנסו קרוביו אצלו, א"ל (לח) אל תאמר שהרופא עובר עליך מדת הדין א"ל חס ושלום (לט) שנרמתי מיתה לעצמי כך ה' מצוה אותי ואמר לי דבר פלוני אכול, ודבר פלוני לא תאכל, וכיון שעברתי על דבריו נרמתי מיתה לעצמי, כך כיון שאכל אדה"ר מאותו האילן, נכנסו כל הדרות אצל אדה"ר, ואומרים לו תאמר שהקב"ה עובר עליך מדת הדין, א"ל חס ושלום שנרמתי מיתה לעצמי, כך היה מצוה אותי ואומר, מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב' י"ו), וכיון שעברתי על דבריו נרמתי מיתה לעצמי, וכתוב כי ביום אכלך ממנו מות תמות (שם שם י"ח), פרעה לא מצא בי עול, ואחם מצאתם בי עול, (מ) למה היה פרעה דומה, למלך שהלך למדינת הים, ועמד והפקיד כל מה שהיה לו אצל עבדו, לאחר ימים בא המלך ממדינת הים, א"ל תן לי כל מה שהפקדתי אצלך, א"ל לא עבדא דידך אנא, לא מפקדת

הערות ותקונים.

לפי דעת ר"ל איננו תאמר המצרים רק רוח הקודש אומרת כן, לכן אמר קרוב לשמונה פעמים. (לג) ר' אבין, נגסה צירושלמי עירובין פ"ג ה"ט, וצמרדש חזית ס"פ אל תרלוני, וצנניהם גם צכ"י אקספארד הגי' ר' חייא צג"ר יונתן, וצכ"י פלרמא צטעות צג"ר יוס', וצילקוט שה"ש רמז תתקצ"ז ר' הוגל, וצ"ל ר' חייא, גם מונא צילקוט יחזקאל סוף רמז ש"ל צגס הפסיקתא, והנה זה המאמר הונא פה דרך אגב צעור שאמר צמחמא הסמוך שמו צנאך עד אשר לא תשמעו צח"ל, אצל המאמר שלפניו קרוב לשמונה פעמים כו' לא אדע מה שייכות יש לכאן. (לד) לא על אחת, כ"ה צילקוט יחזקאל ס', אצל צירושלמי וצמרדש חזית וצכ"י אקספארד ופלרמא הגי', אלא על אחת, וכ"ה גם צערוך ערך חלה צגס הפסיקתא, ועיין צערוך שם, שסיים כך מנהג צ"י להפריש צנא מראשית העיסה לשם חלה ולצדך עליה ולשורפה, ומפריש חלה אחרת ונותנה לכהן עכ"ל, ועיין צנור זרוע הגדול ה' חלה סימן רנ"א ותראה אריכות דברים צה, אם יש להפריש עתה צ"י צ' חלות או חלה אחת, והציא שם צדרי הגאונים, וע"ש שצנאר מאמר המדרש כרמי עלי לא נטרתי, כשהייתי צנאך לא הייתי מפרשת אלא חלה אחת, ועכשיו צח"ל שתי חלות היינו מן הנהר ועד חמנה ולפנים, כי היא ח"ל הסמוכה לצדן ישראל, ע"י. (לה) כה אמר ה', הוא פסוק הסמוך אל שמו צדרי. (לו) זה שמוציא ס"ת פתוח, מונא צילקוט יצ"ה רמז רנ"ח, וצילקוט מורה רמז תתפ"ו צגס הפסיקתא. גם צילקוט ירמיה רמז רס"ה, גם הציין "מדרש" שעות הוא כי מקורו צפסיקתא דילן, והציין פסיקתא צרמז רס"ד מוסב חס על זה, גם הרוקה ה' צגס סימן כ"ו, הציא המאמר הזה צגס פסיקתא דשמו וצמרדש צנכות ח' ע"ל איתא וצח"י ה' יכלו, זה שמוציא ס"ת ויוצא. (לז) אמר הקב"ה, מונא צילקוט ירמיה שם רמז רס"ה. (לח) אל תאמר, מלת אל מיותר היא, וליתא צכ"י אקספארד פלרמא וצילקוט ירמיה שם, וכן נראה להלן צמנשל. (לט) ח"י שגרמתי, צכ"י אקספארד ופלרמא וצילקוט שם, ח"י ח"י הוא שגרמתי, והוא הנכון וכן נרדף למקן להלן צמנשל. (מ) למה היה פרעה דומה, מונא צילקוט שם וכן צילקוט שעות רמז קע"ז צגס הפסיקתא

מפקרת גבי כלום, מה עשה לו נטלו (מא) ותלאו בגדרון, אל עברך אנא, וכל מה שהפקרת גבי אנא משלם, כך בהחלה אמר הקב"ה למשה ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וגו' (שמות ג' י'). הלך משה אצל פרעה, א"ל (מב) כה אמר ה' שלח את עמי ויעברוני (שם ד' כ'), מה אמר אותו רשע מי ה' אשר אשמע בקולו וגו' (שם ה' ב'), לא ידעתי את ה' וגו' (שם), וכיון שהביא עליו עשר מכות אמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים (שם ט' כ'), משה לא מצא בי עול, ואתם מצאתם בי עול (מנ) למה היה משה רומה, למך שמסר את בנו (מר) לפידונו, ואל אל תהי קורא לבני מורה, מה הדין לישנא מורה, (מה) כהדין לישנא יוני צווחין לשטיא מורום, (כו) פעם אחת הקרה וקרא אותו מורה, א"ל המלך כל עצמי הייתי מצוה אותך ואמרת לך, אל תהי קורא לבני מורה, ואת קורא לו מורה, לית עיסקא דערום מהך עם שטיא, כך כתיב (מו) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן ויצוה אל בני ישראל (שם ו' יג'), מה ציום אמר להם אל תהיו קורין לבני מורין, וכיון שהקניטורו על מי מריבה, אמר להם משה שמעו נא המורים (במברר כ' י') א"ל

הערות ותקונים.

הפסיקתא. (מא) ותלאו בגדרון, המאמר הזה מונח צערך ערך גדרם ח"ל: נפסיקתא דשמעו מה עשה לו המלך נטלו ותלאו בגדרום, ס"ל בגדרון, פי' מעלות שעושין לדיין שיושנין עליהן כשדינין כמו שעשה שלמה מעלות לכסא אשר ישפט שם, ונלעז' מעלה גראד'ו, עכ"ל. ועי' כתב המוספי פי' בלשון רומי gradus מעלות, זה שם מקום מיוחד צעיר רומי, אשר ממונו היה דוחפים ההרגים, והם נעשים איברים איברים עכ"ל, וכן ראיתי צ"כ כתר כהונה שכתב ח"ל צרומי ענינו מעלה על שם שהמקום ההוא שדונים צו המחזיקים הרגה למלכות, היה עשוי מעלות מעלות, נזין של נסרים עשוי צרמזה של עיר, שמעלים צו הגדון למיתה עכ"ל, וזה תראה שש לא היה חולין המחזיקים, רק דוחפים אותם, וא"כ לא יתכן מלת ותלאו, לכן יש לתקן נפסיקתא והעלתו לגדרום, וכן תראה במאמר שלאחריו כי אחר שהעלה לשם, אמר צעדך אלא, ואנא משלם, ואם היה תלוא לא היה יכול להגיד מאומה, וכן תמצא המלה הזאת בדרז"ל, שנים שעלו לגדרום לידון ודין שזה כו', זה ניצול זה לא ניצול כו' (ריה י"ח ע"א), פי' רש"י לגדרום צית ועד שנים צו נפשות להריגה ע"כ, וכן שהעלוהו לגדרום לידון שכל העולה לגדרום לידון אם יש לו פרקליטין גדולים ניצול, ואם לאו אינו ניצול (שנת ל"ב ע"א), פירש"י שדין שם להריגה, וכן אין ציון צסילקי גדרום (תמצה ע"ד ט"ז ע"א), פירש"י ציון הוא לדון כפשות, וכן כפחות ר"ל למינות העלהו לגדרום לידון כו' (שם ט"ז ע"ב), ויש לתקן בכל המקומות לגדרום צסמ"ך צסוף. (מב) א"ל כה אמר ה' שלח וגו', לדעתי צ"ל פה המקרא כה אמר וגו' שלח את עמי ויחוננו לי צמדצר (שמות ה' א'), כי רק על זה הציצ אותו רשע מי ה' אשר אשמע בקולו (שם ה' ב'). (מג) למה היה משה רומה, מונח צילקוט ירמיה שם וצילקוט חקת רמז תשס"ד צסם הפסיקתא. (מר) לפידונו, וצכ"י אקספארד לפידונו, וצכ"י פארנוס לפדגנו, וצשלשם ט"ס וצ"ל לפדגנו והיא מלה יונית *paedagōgos*, וכן צרומי Paedagogus, פי' מחנך ויוזון ללדים. (מה) כהדין לישנא יונית, צ"ל א"ר ראובן כהדין לישנא יונית, כ"ה לכונן צכ"י אקספארד וצחלומה, וצילקוט חקת ירמיה שם. וכן מונח כן צערך ערך מר ח', ח"ל נפסיקתא דשמעו (נא המורים) מה דין לישנא דמורה א"ר ראובן כהדין לישנא יונית צווחין לשטיא מורום עכ"ל, המלות "נא המורים" הסגנתי צמסגרת כי טעות הן מלהם מעתיק, והטעם את הרצ צעל מאור עינים, שהציא צכ"י צ"ז (דפיס צערלין דף רמ"ז ע"א), מורום צוטה, נפסיקתא דשמעו נא המורים, עכ"ל. וזה ראה שהציא מאייר הפסיקתא מהערוך, וחסצ שמונח פסקא שמעו נא המורים, ומאמר הזה שגור צמדצרים כמו שכן צכרי הים קורין לשטים מורים (צמר"י פ"ט), צ"ל קורין לשטים מורים, וכן צמחיתא חיקת וצליכזה רצתי צמחיתא, רצתי פתח כו', היו מוראם ונצלה א"ר ראובן לשון יוני הוא צווחין לשטיא מורה, וצמדצ ש"ט צמור כ', בלשון יוני קורין לשטיא מורה, וצילקוט צפניה רמז תקס"ז, לשון יונה צ"ל יוני, וכן הוא צלומה ציונית *μωυς*, פי' צוטה וצסיל. (מו) פעם אחת הקרה, צכ"י אקספארד וצילקוט חקת רמז תשס"ד, פעם אחת הקניטור, וצ"ה צמחל. (מו) וילמר ה'

אל הקב"ה כל עצמי הייתי מצוה אתכם ואמרתי לכם אל תהיו קורין לבני מדין, וכיון דקריית מורה לית עיסקא דערס מהלך עם שטיא, לכן לא תביא אין כתיב כאן, אלא לא תביא (במדבר כ' י"ב), לא את, ולא אחיך, ולא אחותך, עליון לארעא דישראל:

אמר הקב"ה לישראל, אבותיכם במדבר לא מצאו בי עול ואחד מצאתם בי עול, אני אמרתי לכם זובח לאלהים יחרם (שמות כ"ב י"ט), והם לא עשו כן, אלא וישתחוו לו ויזבחו לו (שם ל"ב ח'), ואת המשתתחים (מת) אל הגנות (צפניה א' ה'), אחר הרעות שעשו מה כתיב, וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו (שמות כ"ב י"ד).

(מט) א"ר יודן אמר הקב"ה לישראל, אבותיכם כשהיו במדבר לא מצאו בי עול, ואתם מצאתם בי עול, אני אמרתי להם ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו (שם י"ז כ"ו), והם לא עשו כן, אלא ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו (שם שם כ"ו), אילו מצאו לקטו:

כי רחקו מעלי (ירמיה שם) (נ) ר' פנחס בשם ר' הושעיא אמר, שהיו מבריחין את (נא) השבי, כד"א ואבריהו מעלי (נחמיה י"ג כ"ח), וילכו אחרי ההבל ויהבלו (ירמיה שם), א"ר יצחק לבן והבי שיעא עליו שטר חוב, והיה מתיירא תאמר ששטר חוב של מאה וחובים, ושל מאתים וחובים הוא, אמר לו בעל חובו אל תתירא של כור טובין הוא של כור שעורים הוא, מה דהוה פרוע הוא, כך אמר הקב"ה לישראל בניי, ע"ז שאתם להושיין אחריה אינה דבר של ממש, אלא הבל המה מעשה תעתועים וגו' לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וגומר (ירמיה י' ט"ז מ"ז):

חסלת פסקא שמעו.

הערות ותקונים.

ה' אל משה, כ"ה נס צילקוט חקת רמז תשס"ה, וז"ל וידבר ה'. (מת) אל הגנות, ז"ל על הגנות. (מט) א"ר יודן, נכ"י פלרמא ונלקוט ירמיה א"ר יודן דרבי סימון, ונכ"י אקספארד א"ר יודה דר סימון. (נ) ר' פנחס כ', מכלן עד וילכו אחר ההבל, חסר צילקוט ירמיה שם. (נא) את השני, נכ"י אקספארד את השנים.

פסקא ט"ו.

איכה.

(א) איכה היתה לזונה (ישעיה א' כ"א). (ב) ר' אבהו בש"ר יוסי ב"ר חנינא פתח

הערות ותקונים.

(א) איכה, היא הפטורת פ' דברים שהיא שנת חזון, שלישית לתלחא דפורענותא שלפני תשעה נצח, והסימן הוא דש"ח, דברי ירמיהו שמו, חזון, ונקראת פסקא דאיכה על שם הכתוב איכה היתה לזונה, והסימן דש"ח מהקדמונים ז"ל, על התחלת חזון ישעיהו בן חזון (ישעיה א' א'), והנה נכ"י אשר לפני הים כתוב פה בהתחלת איכה ישנה נדד, אולם אנכי הנצחית נחמקין איכה היתה לזונה, כי מטעות המעתיק הוא, אשר היה נחמל לפניו רק מלת איכה נדד, כמו שהוא נכ"י אקספארד, ומשכ כי הכוונה לאיכה ישנה נדד, ולא ידע כי הדרוש סונד הולך על המקרא איכה היתה לזונה, בהפטורת חזון ישעיהו, ואחרי הגיע ליד העתקה מכ"י פלרמא, שג ועלו לני, נראותי כי צלמת מתחלת שם הפסקא נמקרא שערתי איכה היתה לזונה, ועיין להלן הערה כ'. (ב) ר' אבהו נש"ר

פתח, והמה כאדם עברו ברית וגו' (הושע ו' ח'), והמה כאדם זה אדם הראשון, אמר הקב"ה. אדם הראשון הכנסתיו לגן עדן וצויתיו עליו, ועבר על ציווי (ג) ודנתיו בגירושין, ודנתיו בשילוחין, וקוננתי עליו איכה, הכנסתיו לגן עדן, ויקח ה' אלהים את האדם וינחהו בגן עדן וגו' (בראשית ב' ט"ו), וצויתיו, ויצו ה' אלהים על האדם (שם שם י"ו), ועבר על ציווי, המן העץ אשר צויתיו וגו' (שם ג' י"א), ודנתיו בגירושין, ויגרש את האדם (שם שם כ"ד) ודנתיו בשילוחין, וישלחהו ה' אלהים (שם שם כ"ג), וקוננתי עליו איכה, ויקרא ה' אלהים (ד) את האדם ויאמר לו איכה (שם שם כ'), (ה) איכה כתיב, ואף בניו הכנסתים לארץ ישראל, וצויתים, ועברו על ציווי, ודנתי אותם בגירושין, ודנתי אותם בשלוחין וקוננתי עליהם איכה, הכנסתי אותם לארץ ישראל, (ו) ואביא אותם אל ארץ הכרמל (ירמיה ב' ז'), וצוותים, צו את בני ישראל (ויקרא כ"ד ב'), ועברו על ציווי, וכל ישראל עברו (ז) על בריתך (דניאל ט' י"א), (ח) ודנתי אותם בגירושין כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים על רוע מעלליהם מביתי אנרשם ולא אוסיף אהבתם (הושע ט' ט"ו), ודנתי אותם בשילוחין, שלח מעל פני ויצאו (ירמיה ט"ו א'), וקוננתי עליהם איכה, איכה ישבה בדד (איכה א' א') :

(ט) ר' אבא בר כהנא פתח, לא ישבתי בסור משחקים ואעלוז מפני ירך בדר ישבתי (ירמיה ט"ו י"ז), אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע מימי לא נכנסתי בבתי (ו) תרשיאות, ובבתי (יא) קרקסיות של אומות העולם, ושחקתי עמם, (יב) מפני ירך בדר ישבתי, ננעה בי ידו של פרעה, ולא ישבתי בדד (יג) ננעה בי ידו של סנחריב, ולא ישבתי בדד, וכיון שננעה בי ירך, ישבתי בדד, איכה ישבה בדד.

(יד) בר קפרא פתח, ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבני ולמספר ולקרתה ולחגור שק (ישעיה כ"ב י"ב), אמר הקב"ה למלאכי השרת, סלך בשר ודם אבל, מה הוא עושה, אמרו לו תולה שק על פתחו, א"ל אף אני עושה כן, (טו) אלביש שמים קדרות (ישעיה נ' ג'), (טז) ועוד אמר להם, אבל מה הוא עושה

הערות ותקונים.

גז'ר יוסי, המאמר הזה נשנה בצ"ר פי"ט, ושם הגי' א"ר אצוהו גז'ר חנינל, וכן צמדרס איכה נפתחתא סימן ד', ומונח צילקוט צראשית רמז כ"ז, וילקוט השע רמז תקכ"ג, וצכ"י פארמא הגי' ר' יוסי צר חנינל פתח. (ג) ודנתיו בגירושין ודנתיו בשלוחין, כ"ה צכ"י אקספארד ונפתחתא דליכה רנתי. אצל צמדרס צ"ר פי"ט, וצילקוט שם נהפך הסדר, ודנתיו בשלוחין בגירושין, והוא הנכון כי המקרא וישלחו הוא לפני ויגרשו. (ד) את האדם כ"ה גס צכ"י פארמא וצ"ל אל האדם, ומונח לנכון צכ"י אקספארד. (ה) איכה כתיב, הכונה על הנקוד אל תקרי אִיכָה אלא אִיכָה, (ו) ואביא אותם, צ"ל אתכם: (ז) על צויתך, צ"ל את צויתך, וצכ"י אקספארד נטעות את תורתך. (ח) ודנתי אותם בגירושין, צכ"י אקספארד חסר עד ודנתי אותם בשלוחין, (ט) רצ"כ, מונח נפתחתא דליכה סימן ג', וצילקוט ירמיה רמז רצ"ג צס הפסיקתא. (י) תרשיאות, מלה מורגלת צדנדי רל', וצרבז המקומות היא משונעת, וצ"ל תיאטרות כמו שהיא צכ"י אקספארד והיא היונית θεατρον והרומית theatrum (טהעלטער) ולפני הערוך היתה הגרסה נכונה, עיין ערוך ערך חלטר ועיין חוס' מנילה דף ו' ע"א, ומוזה בחרטום יחזקאל כ"ז ללתיטרון צ"ל לתיאטרון. והרד"ק כתב שם ולא הננתי מלת ללתיטרון. (יא) קרקסיות, היא המלה היונית χίρσος והרומית Circus, וענינה בגין ענול מיוחד לנחוק ושעשוע העם ונצמרת כחצות ה' ע"ל לקרקיות, צ"ל לקרקסיות, ולאחר לנכון צצנת ק"צ ע"א. (יב) מפני ירך, צילקוט שם, הגי' ד"א מפני ירך, וכן יש לתקן לפנינו בפסיקתא ועיין צמ"כ צמדרס שם. (יג) ננעה צי ידו של סנחריב ולא ישבתי צדד, כל זה חסר צכ"י פארמא, כי קפן המעתיק מן צדד לצדד והשמיט צמנע. (יד) צר קפרא, מונח צילקוט ישעיה רמז רצ"ג צס הפסיקתא, גם נשנה צרם מדרש איכה רנתי, אך שם מתיחל א"ר נחמן אמר שמואל משום ריב"ל. (טו) אלביש שמים קדרות, הכונה על סיפא דקרא ושק אשום כסותם. (טז) ועוד אמר להם אצל מה הוא עושה, צ"ל מלך צ"ו אצל מה הוא עושה כמו צראש

המאמר

עושה, א"ל מבכה את (יז) הפנסים, אמר להם אף אני עושה כן, שמש וירח קררו כוכבים אספו נגהם (יואל ד' ט"ו), ועוד שאל להם, אבל מה הוא עושה, אמרו לו מהלך יחף, אמר להם אף אני עושה כן, ה' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו (נחום א' ג'), ועוד שאל להם אבל מה הוא עושה, אמרו לו יושב וירומם, אמר להם אף אני עושה כן, ישב ברר וידום (איכה ג' כ"ח), ועוד שאל להם אבל מה הוא עושה, אמרו לו כופה מטחו, א"ל אף אני עושה כן, (יח) חזה היות עד די כרסון רמיו (דניאל ז' ט'), ועוד שאל להם, אבל מה הוא עושה, אמרו לו מבוע (יש) פורפורין שלו, אמר להם אף אני עושה כן, עשה ה' כאשר זמם בצע אמרתו (איכה ב' י"ו), (כ) מהו בצע אמרתו, ר' יעקב (כא) דכפר חנין אמר מבוע פורפירא, ועוד שאל להם אבל מה הוא עושה, אמרו לו מתאבל ומקונן, אמר להם אף אני עושה כן, איכה ישבה ברר:

(כב) כה אמר ה' צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה (ירמיה ט' י"ז), ר' יוחנן וריש לקיש ורבנן, ר' יוחנן אמר, למלך שהיו לו שני בנים כעם על הראשון ונטל את המקל וחבטו והגלוהו, אמר אוי לו לזה מאיזה שלוח נגלה, וכן לשני כעם עליו ונטל את המקל והגלוהו. אמר (כג) אנא הוא הדרבנתי בישא, כך כשגלו עשרת השבטים, אמר להן הקב"ה אוי להם כי נדדו ממני (הושע ז' י"ג) וכיון שגלו שבט יהודה ובנימין (כד) כביכול אמר הקב"ה, אוי לי על שברי

הערות ותקונים.

המאמר וכן חסר בכל הנק' דלהלן המלות "מלך צ"ו" ונאמר לנכון צמדרס סס, וצכ"י אקספארד. (יז) הפנסים. היא מלה יוונית *φάρος*, ועיניה כליו זכוכית מסוגרת מכל עבריה ונר דולק בתוכה (לאתערענו), והאזוהרהס סדר תפלת תשעה צלז כחצ וזיל, והעעס שאין מדליקין נרות צניהכ"ל, כדאיתא צליכה רבתי שאמר הקצ"ה למלאכי השרת בשעת חורבן הבית, מלך צ"ו כשהוא חלל מה דרכו לעשות, ח"ל מכזה את הפנסין, ח"ל חף אני אעשה כן, שנאמר שמש וירח קדרו, פי' פנסין כלים שנותנין זהם הכרות מפני הרוח שלא יכנו שקורין להם עששיות, וכן תרגום נאוריס כדו ה' צפנסאי עכ"ל, (עיין פסקא קומי אורי הערה ד'), וכן מנאצי צמדרכי ה' תשעה צלז (סוף מו"ק) שכתב ח"ל גם נהנו שלא להדליק נרות צניהכ"ל צט"ז, ח"ל נר אחד לצורך התזון, חס נראה מנהג כשר כדאמרינן צליכה רבתי כו'. (יח) חזה היות. צכ"י פארמא צטעית חזה חזית. (יש) פורפורין, מלה יוונית ורומית *purpura* πορφύρα, פי' צנר ארגמן שלוצים השדרים. (כ) מהו בצע אמרתו כו', כיה צמדרס איכה סס, וצפ"י עשה ה' אשר זמם, וצו"ר פי"ו, ומוצא צערך ערך אחר צסם הפסיקתא ודרש מלת אמרתו כמו אמרתי צלרמית. שפי' שפת הצנר תרגום על פי מדותיו על אמרתי דלצושי, וצנע צלרמי כמו צנע צעצרי, וצמדרכי ה' ח"צ, וצלצורהס סס כתצו ח"ל, צינית נהנו קדמונינו בכל ארץ אשכנז שלא להתעטף צו צח"צ, ואסמכוה אקרא דכתצ צנע אמרתו, ואמרינן צמדרס איכה רבתי, צנע פורפוריא דיליה עכ"ל, וכן ראיתי טעור ה' ט"ז סימן תקנ"ה, ח"ל כתצ הר"ס מרטנצורנ, וצינית נהנו קדמונינו וצלשכנז שלא להתעטף צט"ז, ואסמכוה אקרא צנע אמרתו, ואיתא צמדרס צנע פרפורין דיליה עכ"ל. (כא) דכפר חנין, הוא כפר חנניה, המכר צמשה צציעית פיט מ"צ, וכתצ צעל צנאיות הארץ דף ק"א ע"א. למערצ צפת כשתי שעות נוטה מעט דרומה, הכפר ענשין הוא כפר חנניה עכ"ל. (כב) כה אמר, מוצא צפתית איכה רבתי סימן צ, וצילקוט ירמיה רמז רפ"ג. (כג) חלל הוא דמרבתי צישא, פי' אני הוא שנתתי להם חנוך וגידול רע, לכן כולם גרועים ומקולקלים, ותרגום האומן את היונק, תורצינא ית יקא. (כד) כביכול, צנעליה כיה ע"א, פירש"י כביכול נאמר צהקצ"ה כצלרס ציכול להאמר צו כן עכ"ל, וצקצור כללי הנמרה (הנדפס צסוף מ"ס צרכות) כתצ ח"ל, כצ יכול ר"ל התורה שכתצה צכ"צ אותיות יכולה לומר דבר זה, חלל לנו אי אפשר לאומרה, אי נמי כ"צ נוטריקון כתצ צמורה, כענין אמרם חלמלא מקרא כתצ ח"ל לאומרו עכ"ל, וצכ"י חשצני ערך צביכול כתצ ח"ל שמשו צו הרבה צהגדות צדצרים שאינם כצור כלפי מעלה, ויש פירשו צביכול התורה שצימנה צכ"צ אותיות יכולה לומר כן, חלל לנו אי אפשר לאומרה ולזה הפי' אין עעס ורית מפני כמה דצרים כו', לכן אני אומר כי הכיף והציית משמשין כלחד כמו שנתנא

שברי (ירמיה י' י"ט), (כה) וריש לקיש אמר, למלך (כו) שהיו לו בנים כועס על הראשון ונטל את המקדש וחבטו (כז) ופירפר ומת, התחיל מקונן עליו, וכעס על השני וחבטו ופירפר ומת, אמר אין בי כח לקונן עליו, אלא קראו למקוננות וחקננו עליו, כך כשגלו עשרת השבטים הקב"ה מקונן שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נושא עליכם קינה (עמוס ה' א'), כיון שגלו שבט בנימין ושבט יהודה כביכול אמר הקב"ה אין בי כח לקונן עליהן, אלא וקראו למקוננות ותבואינה וגו' ותמדרנה ותשאנה עלינו נהי (ירמיה ט' ט"ז), עליהם לא נאמר אלא עלינו, דידי ודידיתן, והתרנה עיניהם דמעה אין כתיב כאן אלא עינינו, דידי ודידיתן, ועפעפיהן יולו מים אין כתיב כאן אלא ועפעפינו יולו מים (שם) דידי ודידיתן. ורבנן אמרין, למלך שהיה לו שנים עשר בנים, מתו שנים (כח) התחיל מתנחם בעשרה, מתו עוד שנים, התחיל מתנחם בשמונה, מתו עוד שנים התחיל מתנחם בששה, מתו עוד שנים התחיל מתנחם בארבעה. מתו עוד שנים התחיל מתנחם בשנים, וכיון שממו כולם (כט) התחיל מקונן עליהם איכה ישובה בדר :

(ל) ר' אבא בר כהנא פתח, מי האיש החכם ויבן את זאת וגו' (שם ט' י"א) (לא) תני ר' שמעון בן יוחאי אם ראית עיירות נחלשות ממקומן בארץ ישראל, דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשנים, מה טעם על מה אברה הארץ וגו' (שם שם), מה כתיב בתריה על עזובם את תורת (שם שם י"ב). רבי הוא משלח (לב) לר' רוסא ולר' אסי, (לג) דיפקון ויברקון קרייתא דארעא דישראל, (לד) והוון עלין לקרתא, ואמרין להון אייתי קן נטורי קרתא, והוון מייתי להון (לה) ריש מטרתא, (לו) וסנטרא, והוון אמרין להון אילין נטורי קרתא, אילין אינון תרובי קרתא, א"ל וסאן אינון נטורי קרתא, א"ל אלו סופרים ומשנים (לז) שהן משמרין ביום ובלילה, על שם והגית בו יומם ולילה (יהושע א' ח'), וכן הוא אומר אם ה' לא יבנה בית שוא עמל בוניו בו, אם ה' לא ישמור עיר שוא שקר שומר (תהלים קכ"ז א'), (לח) ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק מצנינו

הערות ותקונים.

זמנא שופטין כנרשונה ויוענין כנחלה, כך בביבול הכיץ צואה והציית נפתח, ר"ל החורה דזרה כלפי מעלה כמו זיכול, פי' כמו צמי שזכול לקבל המלחמה ההוא עכ"ל, וכן כתב התויט' מנילה פ"ד ח"א ד"ה ויוצא וסנהדרין פי' מ"ה ד"ה כביכול, והציא סם דברי התנאי. (כה) וריש לקיש אמר, מוצא נאצרננאל עמוס ה' (דף רמ"ח ע"ג) נצם הפסיקתא. (כו) שהיו לו ננים, נכ"י אקספארד ופארמא וצמדרס סם שהיו לו שני ננים. (כז) ופירפר, מלה מורגלת נצ"ס ומדרש'ס, ולכן מקרא הוא שלו הייתי ופירפרני (איוצ ט"ז י"ג), -הוא ע"ד מליה, כאלו פירד את אבריו ועשה מהם פירורין פירורין, והתפרדו כל עצמותי, תרגומו ואתפרפרן כלהון גרמי. (כח) התחיל מתנחם בעשרה ומתו עוד שנים, כל זה חסר צמדרס איכה סם, כי קפן העמתיק נטעית מן התחיל א' עד התחיל ב'. (כט) התחיל יוקון עליהם, הנוצל מוצא ונעמנו. (ל) רלצ"כ, מוצא נפתחת איכה רצתי סימן ב', וזילקוט ירמיה רמז רפ"ב. (לא) תני רצ"ב, נגסה צירושלמי תנינה פ"א הי". (לב) לר' דוסא ולר' אחי, צירושלמי תנינה סם הני' לר' חייא ולר' אסי ולר' אחי, נכ"י אקספארד לר' יסא ולר' אחא, נכ"י פארמא לר' אחא ולר' אסי. (לג) דיפקון ויברקון, נכ"י פארמא למנדק קרייתא דארעא דישראל, וצמדרס איכה סם דיפקון ויתקנון קרייתא כי, והכוונה שילכו לראות נרכי המדינה ויעשו לה תקנות טובות, וצירושלמי תנינה סם, למיעצור צקרייתא דארעא דישראל למתקנה לון ספרין ומתניין. (לד) והוון עלין לקרתא, צירושלמי נוסף ולא אשכחון לא ספר ולא מתניין. (לה) ריש מטרתא, פי' ריש המעמר, תרגום משמר מטרת, וגם צעברי תמר המעטרה (ירמיה ל"ט ט"ז) צעבר המעטרה (נחמיה י"ג ל"ט) ושרשו נטר. (לו) סנטרא, מוצא צערוך ערך סנטר נצם הפסיקתא, והיא יוקית פי' שומר העיר, עיין נפסקא העומר הערה כ"ד, או היא המלה הרומית Senator, וצירושלמי סם נאמר רק סנטורי קרתא לצר וחסר סם ריש מטרתא. (לז) סהם משמרין כ', צמדרס איכה סם סהם הונים ומשנין ומשמרין את החורה כו'. (לח) ר' הונא, מונא

מצינו שויהר הקב"ה על ע"ז ועל גילוי עריות (לט) ועל שפיכות דמים, ולא ויתר על מאסה של תורה שנ' על מה אבדה הארץ וגו' ויאמר ה' על עובם את תורתו (ירמיה ט' י"א י"ב), על ע"ז ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים אין כתיב כאן, אלא ויאמר ה' על עובם את תורתו, ר' הונא ור' ירמיה בש"ר חייא בר אבא. כתיב אותי עזבו ותורתו לא שמרו (שם י"ז י"א), שמא תורתי שמרו, הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו. שאלו אותי עזבו ותורתי שמרו, כחוד שהיו מתעסקין בה, (מ) השאור שבה היה מחזירן אצלי, ר' הונא אמר למד תורה אעפ"י שלא לשמה שמתוך שאתה למד שלא לשמה, מכיון שאת מתעסק בה, את חוזר ועושה אותה לשמה. (מא) א"ר יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מדר חורב ואומר אוי לכן לבריות מעלבוניה של תורה:

(מב) א"ר אבא בר כהנא, לא עמרו (מג) פילוסופים באומות העולם, כבלעם בן בעור, וכאבנימוס הנגדי, נכנסו או"ה אצל אבנימוס הנגדי, אמרו לו (מד) יכולין אנו להדווג לאומה הזאת, אמר להם לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהן, אם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקורן אין אחם יכולין להדווג להון, ואם לאו אתם יכולין להדווג להם שכן הבטיחין אביהם, הקול קול יעקב (בראשית כ"ז כ"ב) כל זמן שקולו של יעקב מצפצף בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (מה) אין הידים ידי עשו, (מו) ושמואל אמר וצבא נתתן על החמיר בפשע (דניאל ח' י"ב), (מז) בפשעה של תורה כל זמן שישראל משליכין דברי תורה בארץ מלכות הרשעה גזרת ומצלחת, ומה טעם ותשלך אמת ארצה וגו' ועשתה והצליחה (שם שם), ואין אמת אלא תורה כר"א אמת קנה ואל תמכור חכמה ומוסר ובינה (משלי כ"ג כ"ג), (מח) איר יהודה בן פוי, זנח ישראל טוב אויב ידרפו (הושע ח' ג') ואין טוב אלא תורה, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו

הערות ותקונים.

מונח צמירש סס, גם צירושלמי תגינה סס, אך נטעות ר' חונא נמקום ר' הונא. (לט) ועל שפיכת דמים, נכ"ה אקספארד חסר מכלן עד ועל שפיכת דמים אחריו, דגל המעתיק. (מ) השאור שבה, כ"ה נכ"ה אקספארד וצירושלמי סס, ופי' הרב צנל ק"ע רמז לסודות חכמה, וצמירש איכה המאור שבה, ע"ש צמ"כ, והיפ"ע כתב שם, השאור רמז לניהר ע"ד שאור צנעיה מעבד [צרכות י"ז ע"א], גם שאור רמז לסודות חכמה, ע"ש אפרש כוונת המאמר. (מא) אמר ריב"ל, מונח צמיתת איכה סס, וצנרייתא דקנין תורה הנספחת לפרקי אבות. (מב) א"ר אבא בר כהנא, מונח צמיתת דאיכה סס, וצמירש צ"ר פס"ה וי"ש תלופי נספחות, כי צנ"ר הוא צלשון יחיד, וכנסו אליו ומוסר על אבנימוס, כמו שהוא לפנינו בפסיקתא, אולם צמיתת סס ענין זה צלשון רבים שלמיהם שאלו. (מג) פילוסופוס, נכ"ה פארמא צמעות פילוסופין, והיא המלה הרומית Philosophus ופי' חוכם חכמה, וצתום' שנת קט"ז ע"ה ד"ה פלוסופא כתבו ח"ל, ורבי שמע [מיהודי אחד שנת מארץ יון ואחר] דצלשון יון פלוסופוס φιλοσοφος הוא דוד החכמה עכ"ל, אולם לדעתי ההוספה הזאת צתום' היא מחמת תלמיד טועה כי כן צ"ל, ורבי שמעיה [פי'] דצלשון יון כו', כמו שמנינו פעמים רבות צתום' שהניחו צאורי מלות יונית צס ר' שמעיה, עיין תוס' ע"ז ח' ג' ד"ה קרטסים. (מד) יכולין אנו, נכ"ה פארמא היך יכולין אנו. (מה) אין הידים ידי עשו, אחר זה חסר, וכל זמן שאין קולו של יעקב מנפץ צנתי כנסיות וצנתי מדרשות הידים ידי עשו, ונאמר לנכון נכ"ה אקספארד וצמירש איכה סס. (מו) ושמואל אמר, נשנה צירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה. (מז) בפשעה של תורה, צמיתת איכה סס מקום המאמר הזה לפני מאמר ר"ה בר כהנא, לא עמדו פלוסופים, וכן הנוסחא סס: שמואל תני לה צנ"ר שמואל בר אמי, אימתי המלכות גזרת גזירה וגזרתה מנלחת, צסעה שישראל משליכין דברי תורה לארץ, הה"ד וצנא נתתן על החמיר בפשע, אין צנא אלא מלכות שנאמר יפקוד ה' על צנא המרוס צמרוס וגו', החמיר אלו ישראל, דכתיב והגית צו יומם וליילה, צפסעה צפסעה של תורה ע"כ, אצל נכ"ה אקספארד ופארמא וצירושלמי ר"ה סס, וצלקוט דניאל רמז אלף ס"ז צס הפסיקתא, הג' כמו שלפנינו פה. (מח) איר בן פוי, נשנה ג"כ צירושלמי

תעוובו (משלי ר' ב'), וכה"א לכן כאכל קש לשון אש וגו' (ישעיה ה' כ"ד) (מט) וכי יש קש אוכל אש, והלא דרכה של אש לאכול הקש, ואת אומר לכן כאכול קש לשון אש, אלא זה ביתו של עשו דרשע שהוא כקש, דכתיב וביה עשו לקש (עובדיה א' יח) לשון אש, זה ביתו של יעקב שהוא משול כאש, דכתיב והיה בית יעקב אש (שם שם), וחשש להבה ירפה זה ביתו של יוסף שהוא משול כלהבה, דכתיב ובית יוסף להבה (שם שם), שרשם כמק יהיה (ישעיה שם), אלו האבות שהן שרשיהן של ישראל, ופרחם כאבק יעלה (שם שם), אלו השבטים שהן פרחיהן של ישראל, מפני מה, כי מאסו את תורת ה' צבאות (שם). איך יורו כי מאסו את תורת ה' צבאות, זה תורה שבכתב, ואת אמרת קרוי ישראל נאצו (שם) זו תורה שבעל פה:

(ג) איכה ישבה בדד, (נא) ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אמר, אין לשון איכה אלא לשון תוכחה, כד"א איכה תאמרו חכמים אנחנו (ירמיה ח' ח'), ר' נחמיה אמר אין לשון איכה אלא לשון קינה, כמד"א איכה ישבה בדד (איכה א' א'), איכה יעיב באפו (שם ב' א'), איכה יועם זהב (שם ד' א'), (גב) למטרונה שהיו לה שרשה שושבינין, אחד ראה אותה בשלוותה, ואחר ראה אותה בפחזה, ואחר ראה אותה בניוולה, כך משה ראה את ישראל בשלוותה, ואמר איכה אשך לבדי (דברים א' י"ג), ישעיה ראה אותה בפחז, ואמר איכה היתה לזונה קריה נאמנה (ישעיה א' כ"א), ירמיה ראה אותה בניוולה, בחרבנה ואמר איכה ישבה בדד:

קריה נאמנה (ישעיה שם) קרתא חדתא, קרתא (גב) מרבבתא, (נר) ר' פנחס בשרי אושעיא אמר, (גה) ארבע מאות ושמונים בתי כניסיות היו בירושלים, וכל אחד ואחד יש בה בית ספר ובית תלמוד, בית ספר למקרא, ובית תלמוד למשנה.

הערות ותקונים.

בירושלמי גס, ומונח בילקוט הושע רמז תקכ"ד גס הפסיקתא. (מט) וכי יש קש, מונח בילקוט ישעיה רמז ר"ע גס הפסיקתא, וכן הונח בצלצוראל ישעיה ה' (דף י"ד ע"א), ג"כ גס הפסיקתא. (ג) איכה ישבה בדד, גס פה טעות המעתיק הול, ונ"ל איכה היתה לזונה, כמ"ש לעיל הערה א'. וכן נראה מדברי ר' נחמיה אין איכה כו' כמד"א איכה ישבה בדד, ולס זה הוא המקרא הנדרש אך מציא ראייה ממנו על ענינו? וצאנח כ"כ חקספארד תחמיל הדרש צמלת איכה לדד, וכן בילקוט ישעיה רמז רנ"ו תחמיל הדרש הזה גס הפסיקתא במקרא איכה היתה לזונה, גס מה שדורש והולך לפנינו צפס קחא על שחר חלקי המקרא קריה נאמנה, מלחמי משפט וגו', עד כאן הוא כי החל במקרא הזה: (נא) ר' יהודה ור' נחמיה, מונח צריש מדרש איכה. (גב) למטרונה, ג"ה בילקוט דברים סוף רמז תת"א גס הפסיקתא, ובילקוט ישעיה סוף רמז רנ"ו, אכל במדרש איכה גס, הנוסחא שלשה נתנאלו צלצון איכה משה ישעיה וירמיה, משה אמר איכה אשך לבדי וגו' (דברים א' י"ג) ישעיה אמר איכה היתה לזונה (ישעיה א' כ"א) ירמיה אמר איכה ישבה בדד (איכה א' א') איך לוי למטרונה כו'. (גב) מרצנחא, כ"ה גס כ"כ פארמא, ובילקוט ישעיה רמז רנ"ו מרצנחא וצ"כ חקספ' מרצנחא, ופתרון המלה נעלם ממני, גס כוונת הענין מה שדורש כן על קריה נאמנה. (נר) ר' פנחס, כ"ה בירושלמי כתובות פ"ג ריש ה"א, ומונח בילקוט ישעיה גס. ובפתיחת איכה דרתי סימן י"ג, ובמדרש איכה פ' צלע ה'. (גה) ארבע מאות ושמונים, כ"ה בירושלמי מגילה פ"ג ריש ה"א, וצ"כ חקספארד ופארמא, ובילקוט ישעיה נוסף, כמנין מלחתי והכונה כמו שנאמר במקרא מלתי חסר ה', וכן מפורש במדרש איכה פ' צלע ה', כמנין מלחתי מלתי כתיב, ובירושלמי כתובות גס ארבע מאות ושס"ה, וט"ה הוא ונ"ל ושמונים, ורש"י ישעיה א' כ"א כתב, ומונינו צפסיקתא ר' מנחם (נ"ל ר' פנחס) צ"ר אושעיא אמר, תפ"א נתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלחתי בנימטריא, עכ"ל. צ"ל צריש ת"פ והמנינים השקיתו צעור שחצו מלחתי בנימטריא תפ"א, וכן ראייה בצלצוראל צ"כ לישעיה גס כתב ח"ל, ובפסיקתא אמרו תפ"א (נ"ל ת"כ) נתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלחתי, ונכל אחת היתה בית ספר לתלמוד, ובית ספר למשנה ובית ספר למקרא, וכולן עלה אסכסינום והסרינן עכ"ל, לקח דצרי' מהילקוט ישעיה רמז

למשנה, וכולן עלה (נו) אספסיאנוס והתריבן, הכתיב ויגל את מסך (נו) מטה יהודה ותבט ביום ההוא (נח) את נשק היער (ישעיה כ"ב ח').
(נט) מלאתי משפט (שם א' כ"א), (ס) כגון משנתו של ר' חייא, ומשנתו של רבי אושעיא, ומשנתו של בר קפרא.

צדק ילין בה (שם), (סא) א"ר יהודה ב"ר סימון, מימיו לא לן אדם בירושלים ובביר עון, כיצד חמיר של שחר היה מכפר על עבירות שנעשו בלילה, ושל בין הערבים היה מכפר על עבירות שנעשו ביום, מ"ם לא לן אדם בירושלים ובביר עון, מה טעם צדק ילין בה ועתה מרצחים (שם), הא עבדין קטולין הרגו את אוריה הכהן הרגו את זכריה, (סב) ר' יודן שאל את רבי אחא, היכן הרגו את זכריה בעזרת ישראל או בעזרת נשים, א"ל לא בעזרת ישראל ולא בעזרת נשים, אלא בעזרת הכהנים, ולא נהגו בדמו לא כדם הצבי ולא כדם האיל, ולא כדם הצפור, חמן כתיב ואיש איש (סג) מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסחו בעפר (ויקרא י"ז י"ג), ברם הבא כי דמה בתוכה על צחיה סלע שמתהו (יחזקאל כ"ד ז'), כל כך למה, להעלות חימה לנקום נקם נתתי את דמה על צחיה סלע לבלתי הכמות (שם שם ח') שבע עבירות עשו ישראל באותו היום הרגו כהן ונביא ודיין, ושפכו דם נקי, (סד) וחיללו את השם ושימאו את העזרה, ויום הכיפורים היה שחל להיות בשבת, וכיון שעלה נבחראון התחיל הדם (סה) תוסס, אמר להם מה טיבו של דם זה שתוסס, אמרו לו דם פרים ואילים וכבשים שהיינו מקריבין על גבי המזבח, מיד שלח והביא פרים ואילים וכבשים ושחטו לפניו, ועדיין הדם תוסס, כיון שלא הודו לו נטלן (סו) ותלאן בגדרון, אמרו הואיל והקב"ה מבקש לתבוע דם זה מידינו, דם כהן ודם נביא הוא, שהיה מתנבא עלינו כל הדברים שאת עושה, ועמרנו עליו ותרנגוהו מיד נטל שמונים אלף פרחי כהונה והרגן עליו, עד שהגיע רמן לדמו של זכריה, ומה טעם פרצו ודמים בדמים נגעו (הושע ד' ב'), ועדיין הדם תוסס בהחיה שעתא נוף

הערות ותקונים.

רמז רכ"ו, והעתיק לשון הילקוט, וז"ל בית ספר וזית תלמוד בית ספר למקרא וזית תלמוד למשנה, כמו שהוא לכתוב ככ"י פארמא וחקספארד, וזירושלמי, ונמדרש צ"ב המקומות. (נו) אספסיאנוס, הוא קיסר Vespasianus אזי טיטוס. (נז) מטה יהודה, מלת מטה וימרת היא, ואיהם נקרא. (נח) את נשק היער, ז"ל אל נשק היער. (נט) מלאתי משפט, מוצא בילקוט ישעיה ס. (ס) כגון משנתו של ר' חייא, נפתחת איכה רצתי סימן כ"ג (המתחלת וזכור את זוראך) אלו משניות גדולות, כגון משנתו של ר' עקיבה, ומשנתו של ר' אושעיא, ומשנתו של בר קפרא, וזירושלמי סוף הוריות ראיתי אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר' חונא, ומשנתו של ר' אושעיא, ומשנתו של בר קפרא, לדעת ז"ל של ר' חייא נמקום ר' חונא, כמו שהוא לפנינו בפסיקתא, וכן מנאמי נמדרש קהלת צ"ב כנסתו לי, משנתו של ר' חייא, וכן נמדרש חזית צ"ב אהנך. (סא) א"ר יהודה צ"ר סימון כי, המאמר כבר ישנו למעלה בסוף פסקא את קרצני לחמי, ואילו כוון רש"י נפתח למקרא דק ילין בה (ישעיה א' כ"א). (סב) ר' יודן שאל, נשנה זירושלמי חענית פ"ד סוף ה"ה, ונפתחת איכה רצתי סימן כ"ג, ונמדרש איכה פ' צלע ה', וצ"ב מחטאת נביאים, ומוצא בילקוט יחזקאל רמז סס"ד גסס הפסיקתא. (סג) מצינו ישראל, כ"ה גס ככ"י אקספארד ופארמא, וז"ל מצינו ישראל. (סד) וחיללו את השם, כ"ה ככ"י אקספארד, ובילקוט ומדרשים שם, וככ"י פארמא הנוסחא וחיללו שנת, וי"כ היא, אצל זירושלמי לא גרס ליה וסס הנוסחא וזנת וי"כ היא, ומונה שנת וי"כ לשני עזירות, אצל הפסיקתא הוצרכה להוסיף גם חילול השם, למלא מספר שבע עזירות, יען היא חושבת וי"כ שחל להיות בשבת, לעצירה אחת, לפי שז"כ אינו אלא זכרת ושנת סקילה, וזכלל מאתים מנה כמו שכתב הי"ע. (סה) תוסס, פ"י מחמץ ורוחא (נעשרען), ורגיל דדרז"ל יין תוסס וכדומה. (סו) ותלאן בגדרון עיין מ"ש לעיל פסקא שמונה הערה מ"א, והנה פה וככ"י אקספארד ופארמא סיוס המאמר הזה הנהו כמו שהוא זירושלמי, כי הפסיקתא היא ג"כ אנדא ח"י, אצל נמדרשים שם נשתנה סיוס המאמר בנוספות ע"פ מאמרם צנצלי גיטין ל"ז ב', ומסדרין צ"ו ע"א ע"ש

נוף ביה, מה את סבור ומה את בעי, נאמר כל אומתך עליך, באותה שעה נתמלא הקב"ה רחמים, ואמר אם זה שהוא בשר ודם אכזרי, היום עורנו ומחר איננו, נתמלא רחמים על בני, ואני שכתוב בי כי אל רחום ה' אלהיך (דברים ד' ר"א) עאכ"י, מיד (סז) רמז הקב"ה לאותו הדם, ונבלע במקומו:

(סח) כספך היה לסיגים (ישעיה א' כ"ב), בראשונה היו משחמשים במטבעות של כסף, וכיון שרבו הרמאין (סט) התקינו שיהיו משחמשים במטבעות של נחושת ומחופין כסף, והיה חר מנהון (ע) אויל לגבי צורפא והיה שמע קליה, אמר לבר ביתיה, אייזיל (עא) הנחש ליה, אף איהו היה אויל למובן חר (עב) קסיט דחמר, גו (עג) קפיליא, ושמע קלי' אמר לבר ביתיה (עד) המהיל ליה, הה"ד כספך היה לסיגים, למה סבאך מהול במים (ישעיה א' כ"ב).

שריך סורדים וחברי גנבים (שם שם כ"ג), בר קפרא אמר (עה) אדני מדיונים דהוו זיינים אטקטיא, שריך סורדים כולן אוהבים את הגזל, חברי גנבים שהיו מתחבין לגנבים, (עו) מעשה באשה אחת שננב (עז) מרחם שלה, והלכה (עח) לקבול עליו לדיין, ומצאתו שפות על גבי כיריים, ומעשה באיש אחר שננבה טליתו, ובא לקבול עליה לדיין, ומצאה מוצעת על גבי מטתו, א"ר לוי מעשה באשה אחת שכיברה לדיין מגורה אחת של כסף, והלך (עט) אנטיריקוס שלה, וכיברו

הערות ותקונים.

ע"ש. (סז) רמז הקב"ה לאותו דם וכי, כ"ה זכ"י אקספארד ופארמא וצירושלמי שם, אולם צילקוט יחזקאל רמז ס"ד נוסף פה, כיון שרמז נצחרלךך כך, אמר צלצו כלום נתחיינו הרציה צלצול נפש אחת מישראל, אני שהרנתי כמה נפשות עאכ"י, ערך ליה ואתנייר ונעשה גר נזק, תחלה נעמן גר תוסב היה, נצחרלךך גר נזק היה ע"כ, ועיין במדרשים שם, ונצחרלךך גיטין ג"ז ע"כ. (סח) כספך, מוצא צילקוט ישעיה רמז רנ"ח צס הפסיקתא, ושם חסר מן משתמשים א' עד משתמשים ז', שהשמיט המעתיק. (סט) התקינו שיהיו משתמשים, לזה המאמר כיון רש"י צ"י לישעיה א' כ"ב, כספך היה לסגים, שהיו עושין מעות נחושת ויוצפין אותן בכסף להוות צס, סבאך מהול במים, משקין שלכס מעורבים במים כדאיתא בפסיקתא עכ"ל. (ע) אויל לגבי צורפא, זכ"י אקספארד השמיט המעתיק, עד אויל לתזון. (עא) הנחש ליה, כ"ה גס זכ"י פארמא, וז"ל הכחש ליה, וצילקוט שם אכחש ליה, ר"ל אכפור ואומר שספך הוא. ונצחרלךך ערך נחש הניח ח"ל צפסקא דליכה הנחש ליה, פ"י חן לו מעות של נחש מוצפין כסף, עכ"ל. (עב) קסיט דחמר, מוצא צערך ערך קסט, ח"ל צפסקא דליכה, הוה אויל לתזון קסט דחמר, פ"י הוא לנין, וצלחן ישמעאל הוא קסט, והוא עשוי מכל דבר צין וחרס צין מוחכת, או מעץ או מזכוכית, ועיין ציטרענע מהרמ"ז ח"ב ד' ס', ונצחרלךך צ"ר פח"ט חד קסיט דחמר צערה פלודין, צ"ל פלורין. (עג) קפיליא, מלה יוונית καπηλειον וענינה בית מוחר יין ומיין מחלל. (עד) המהיל ליה, פ"י חזון וערצ לו את היין במים, וזכ"י פארמא צטעות מלחמה צ"ל סדר ואינס שומעים לקול שרם ע"כ, כיון למלה היונית αεαεικωס שפ"י צני צלי תרצות. ויש לתקן גס צערך שז"ל ארכי צריונים (ומזה נעשה זכ"י שלפנינו ארכי מדיונים וזכ"י אקספארד ארכי צרי יונים) וארכי ידוע ציוני ἀρχή פ"י ממשלה ושררות, וצריונים הוא כמו ריש צריוני דצירושלים (גיטין נ"ז ע"א), עיין מוספי ערך צריוני וציטרענע (ח"א ד' ח'). (עו) מעשה צאשה, זכ"י אקספארד וצילקוט שם, ונצחרלךך דצ"ר פ"י צהנוסחא ח"ר צרכיה מעשה צאשה. (עז) ויחס, פ"י קלקת להחס צו מיס ומורגל דצד"ל, ונצחרלךך דצ"ר שם הנוס' קומקמוס. (עח) לקצול, פ"י לצעוק חום, מלשון קוצלים אנו עליכם פרושים, ונצחק יצחק, תרגומו מהציל יקצל, עיין מחורגמן ערך קצל א' (עט) אנטיריקוס

וכיבדו (פ) סיח של זהב, למחר אתה אתהא ואשתכח דינא הפיך, א"ל מרי ינהור דינא קדמר, כההיא מנרתא דכספא, אמר לה ומה אעביר לך, (פא) כפה סיח את המנורה, ההיך כולו אורב שותר, כולן אורבין את הגזל, ורודף שלמונים (שם שם), שלם לי (פב) ואשלם לך:

יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם (שם שם), ר' אלעזר ור' יוחנן, ר' אלעזר אמר בראשונה היה אדם מת בירושלים והיה ממנה (פג) אפטרופין על היתומים, והיתה אלמנתו תובעת כתובתה מן היתומים, והם הולכין אצל הרבין ומוציאין אותה חשור עם האפטרופא, ור' יוחנן אמר בראשונה היה אדם עולה לירושלים לדין עם חבירו, והיה הרבין אמר לו, בקע לי שני בקעיות עצים, מלא לי שתי חביות של מים, והיו יציאותיו כלן, והיה יוצא משם בפחי נפש, והיתה אלמנה פוגעת בו ואומרה לו מה נעשה בדינך, והוא אומר לה כלו יצאותי, ולא העליתי כלום, והיתה אומרת ומה אם זה איש הוא לא הועיל כלום, אני אלמנה עאכ"ו, (פר) לקיים מה שנאמר יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם (ישעיה שם).

לכן נאום הארון ה' צבאות וגו' (שם כ"ד), (פה) א"ר שמואל בר נחמני כל מקום שנאמר ארון, (פו) עוקר דירורין ומכנים דירורין, בנין אב שבכולם, הגה ארון הברית ארון כל הארץ (יהושע ג' י"א), עוקר כנענים ומכנים ישראל. **אביר** ישראל (שם שם), א"ר תנחום (פו) בר חנילאי (פח) תוקפיהון דישראל, ורבנן אמרי אביר ישראל לפני אומות העולם.

הוי

הערות ותקונים.

ג"ל אנטידיקום צלות ד', כמו שהיה נכ"י אקספארד ופארמא וזילקוט ישעיה שם, וכן מוצא נערך ערך אנטידיקום בשם הפסיקתא, וכתב פי' ג"ל ἀντι-δίκος מתנגדו, ר"ל בעל דין שכנגדו (נענער), ומורגל במדרשים. (פ) סיח פי' ערוד, כמו עגלים וסייחים, עין ערך ערך סיח. (פא) כפה סיח כו', וזה תבין דברי הירושלמי יומא פ"ח ה"א, וספרי ריש פנחס. ופסקא אחרי מות, ומודרש וי"ר אחרי מות פכ"א, אחר שהביאו שם, מעשה נאחד שאלה שתי מידות של כסף, וזה אחר וזה של חסד, סיימו שם. אמרו כפה חסית את המנורה, ורחצו בקצרה על המשל הידוע, ודברי חסד עניים נזקקוים ועשירים נזקקוים אחר, וכמעט כספור הזה מוצא נגמרא שנת קט"ז רע"ג, מפלסופא דהוה גשיצנותיה דר"ג, זה שסיים שם, אתה חמרא ונטש לגמרא. (פב) ואשלם לך, נכ"י פארמא נוסף ואשלם לך דדיק, וע"ז מייסדים דברי רש"י בישעיה שם שהביא התרגום, ואמרו נגר לחצריה עבד לי טז דייני ואשלם לך דדיק, שופט שהיה גזלן, והגזל צועק עליו צפני שופט, אחר זה חמרא לו, דקני היום ואני ואשלם לך נמוך, כשיצטעקו עליך צפני, הוי רודף תשלום נמוכות עכ"ל. (פג) אפטרופין, היא החלה המורגלת הרבה בשם ומדרשים ותרגומים ויונית היא ἀντροπος ופי' מחנך וסוכן (פערואלטר). (פר) לקיים מה שנאמר יתום וגו', וזה שאלו רש"י דבריו צפי' לישעיה א' כ"ג ור"ז אלמנה לא יבא אליהם האלמנה צלה לעוק והיתום יוצא, חו פגיעת זו, ושאלתו מה העלת נצחקקד לפני השופט, והוא חמרא כל היום הזה יעתי לו במלאכה (ר"ל כי הדיין היה מנחה להציל דין לעשות לו מלאכה כמו שחזאר בפסיקתא, בקע לי שתי בקעיות כו'), וסופו לא העלתי חו חצרת לחצריה, ואומרת מה זה שהוא איש לא הועיל אי לי לא כ"ש, הוי יתום לא ישפטו ור"ז אלמנה לא יבא אליהם כלל, עכ"ל. אלה הם דברי הפסיקתא פה, אך נזקקוים אדם עולה לירושלים היתה הני' לפני רש"י יתום עולה לירושלים, ולא הערה את מקורו, כי כבר כתב רש"י במקראות שלפני זה "מצינו בפסיקתא" "כדאיתא בפסיקתא" והרב הארצנאל צפי' שם הביאו את המאמר הזה בשם הפסיקתא. (פה) ארצנ"י, מוצא זילקוט ישעיה רמז רכ"ח, וילקוט הוצע רמז י"ד בשם הפסיקתא. (פו) עוקר דירורין, מכאן לקח רש"י דבריו צפי' לישעיה (א' כ"ד) כלם הארון שהכל שלו וינידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע זה אחרים, עכ"ל. (פז) בר חנילאי, כ"ה נכ"י אקספארד ופארמא, אצל זילקוט שם בר נחמני. (פח) תוקפיהון דישראל, לזה כוון רש"י בישעיה א' כ"ד, איני ישראל תקפו של ישראל

הרי אנחם מצרי (שם), ר' יורה אומר, היה לאותו האיש עשר זהובים ואח (פס) עוקם עליו ונוטל ממנו, אמר הקב"ה עלי לשלם נמולו וליפרע ממנו, ור' נחמיה אמר מצרי שחים, ומאויבי (שם) שחים, אלו (צ) ארבע מלכיות: ואיכה שופט כבראשונה (שם שם כ"ו) (צא) זה משה ואהרן, ויועזיק בבחילה (שם) זה דוד ושלמה, ואח"כ יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה (שם), ואומר ציון במשפט חפדה ושביה בצדקה (שם שם כ"ו):

חסלה פסקא איכה.

הערות ותקונים.

ישראל עכ"ל. וכן הוא בתרגום יונתן שם תקיפא דישאל. (פס) עוקם עליו, כ"ה נכ"י אקספארד, אלז נכ"י פארמא וזילקוט שם עוקף עליו, וזיא הנוסחא הנכונה. (צ) ארבע מלכיות, הרצ האנרגנאל צ"י לשעיה שם, הביא דברי הפסיקתא וכתב ח"ל, ונפסיקתא דרזו היו אנחם מצרי על צנל ופרס ואנקתא מאויבי על יון ורומי שהם ד' מלכיות ע"כ. (צא) זה משה ואהרן, גם זה מוצא צנרגנאל שם. ח"ל ונפסיקתא דרזאו על תחית המתים, אמרו ואינה שופטין זה משה ואהרן, ויועזיק זה דוד ושלמה עכ"ל.

פסקא ט"ז.

נחמו.

(א) נחמו נחמו עמי (ישעיה מ' א'), (ב) האנוש מאלוה יצדק ואם מעושהו ישדר נבר (איוב ד' י"ז), וכי יש אדם צדיק מבוראו, אם מעושהו ישדר נבר, אלא אמר הקב"ה (ג) בועז מנחם (ד) אני איני מנחם, בועז מנחם, (ה) ויען בועז ויאמר לה הגד הוגד לי (רות ב' י"א) ולמה הוגד ב' פעמים, א"ל (ו) [הוגד לי בבית], הוגד לי בשדה, (ז) את אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך, (שם) ואין צריך לומר בחיי אישך, (ח) ותעזובי אביך ואמך (שם), ודאי, וארץ מולדתך (שם) זה שכונתך. ד"א ותעזובי אביך ואמך, זו ע"י שלך, שנא' אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדיתני (ירמ' ב' כ"ו) וארץ מולדתך, (ט) זו איפרכיא שלך, ותלכי אל עם אשר לא ידעת חמור שלשום (רות שם), אמר לה שאי

הערות ותקונים.

(א) נחמו, היא הפערת פ' ולחמקן שנת ראשונה לשבע דנחמחא. (ב) האנוש, נכ"י פארמא מתחיל זש"ה האנוש, ומוצא צילקוט ישעיה ריש ריוז ש"ז בשם הפסיקתא, אך קצר שם וסיים סוף המאמר שלם ה' פעלך ע"ש. (ג) בועז מנחם, מוצא צילקוט איוב סוף רמז תתצ"ז בשם הפסיקתא. (ד) אני איני מנחם, פי' נתחיה. (ה) ויען בועז, מוצא צנדרש רות פי' ויען בועז, וצילקוט רות סוף רמז תר"א בשם הפסיקתא. (ו) הוגד לי צנ"ה, כן הוספתי, כמו שהוא לכוון נכ"י אקספארד ופארמא, וצנדרש רות וצילקוט רות, והכוונה מעשה הטובים צנית וצדקה, עיין נחמ"כ שם. (ז) את אשר, כ"ה נכ"י אקספארד ופארמא, וז"ל כל אשר. (ח) ותעזובי אביך ואמך, ודאי, ר"ל צנור' שדורש אח"כ אביך ואמך זה ע"י שלך, ולדעת הדורש הראשון אביך ואמך כמשמעו. (ט) אפרכיא, נכ"י אקספארד זו אפרכיית נטעות, ונכ"י פארמא ונכ"י אחר אשר שלם אלי הרצ החכם הגדול הרשד"ל ז"ל מן הפסקא הזאת, הגי' פנליא, וכאשר הוא לפנינו כן מוצא צנדרש ערך אפרכיא, ח"ל וצריכ' פסקא דנחמו ותעזובי אביך ואמך, זו ע"י, וארץ מולדתך, זו אפרכיא ע"כ, והמלה יונית *ἐπαρχία* פי' מחוז, ועיין צנדרש רות הנוסחא משונה קצת. שאי